

Milla Berg

**”LUOTTAMUS JA REHELLISYYS, NE ON
ISOJA JUTTUJA”**

Rikollisesta elämäntavasta irtautuneiden naisten kertomuksia
identiteetin ja arvojen muutoksesta

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2023

TIIVISTELMÄ

Milla Berg: ”Luottamus ja rehellisyys, ne on isoja juttuja” Rikollisesta elämäntavasta irtautuneiden naisten kertomuksia identiteetin ja arvojen muutoksesta

Pro gradu - tutkielma

Tampereen yliopisto

Sosiaalityön tutkinto-ohjelma

Maaliskuu 2023

Tämän pro gradu- tutkielman tavoitteena on tarkastella, miten naispuoliset entiset rikoksenteelijät kuvaavat muutoksia omassa identiteetissään ja arvoissaan rikollisuudesta irtautumisen jälkeen. Suomessa ja maailmanlaajuisesti naispuolisten rikosten tekijöiden osuus on miespuolisia huomattavasti vähäisempi, minkä vuoksi naiset muodostavat rikosseuraamusalalla selkeän vähemmistön. Lisäksi tutkimusta naispuolisista rikoksenteelijöistä on kriminologian sekä yhteiskuntatieteiden näkökulmasta tehty vähemmän. Tutkielma linkittyy tärkeään keskusteluun entisten rikosten tekijöiden integroitumisesta takaisin yhteiskuntaan. Tarkoituksena on nostaa esille entisten rikosten tekijöiden muutostarinoita omaa identiteettiä sekä arvoja koskien, sekä toisaalta peilata sitä, millainen merkitys yhteisöillä ja yhteiskunnalla on tähän muutosprosessiin. Tutkielman teoreettinen viitekehys rakentuu rikoskäyttäytymisen, rikollisuudesta irtautumisen, rikosseuraamusalan ohjelmatyöhön ja kuntoutukseen sekä identiteettiin perustuvaan tutkimuskirjallisuuteen. Tutkielman teoreettis metodologisena viitekehysenä on narratiivinen analyysi sekä aineistolähtöinen sisällönanalyysi.

Aineisto on kerätty KRIS ry:n (Kriminellas revansch i samhället) Irti rikollisesta elämäntavasta muutosohjelmaan osallistuneiden naisten haastatteluista. Tutkielman aineisto koostuu yhteensä viiden naispuolisen rikoksenteelijän haastattelusta, jotka on toteutettu kahtena ryhmähaastattelua. Toinen haastattelu toteutettiin KRIS ry:n tiloissa ja toinen pidettiin etäyhteydellä. Haastateltavien etsiminen toteutettiin KRIS ry:n kautta. Haastattelumenetelmänä olen käyttänyt teemahaastattelua, jossa edetään ennalta valittujen teemojen ja aiheiden mukaisesti. Haastattelurunko seurasi kronologista järjestystä rikollisen identiteetin syntymisen varhaisista vaiheista nykyhetkeen. Narratiivisen analyysin mukaisesti kiinnostuksen kohteena ovat yksilöiden kertomukset.

Tutkielman aineiston analyysin perusteella kertomukset omaa identiteettiä sekä arvoja koskevista muutoksista rakentuvat ryhmähaastatteluihin osallistuneiden naisten kesken monelta tapaa samanlaisiksi. Tulosten perusteella voidaan todeta, että keskeiset omaa identiteettiä koskevat muutokset liittyvät menneisyyden hyväksymiseen sekä vastuunottamiseen omista teoista. Lisäksi rikollisuudesta irtautumisen myötä usko itseen sekä halu toimia reilusti ja rehellisesti muita ihmisiä kohtaan oli merkittävästi muuttunut. Lisäksi vertaistuki koettiin positiivista muutosta edistäväksi. Toisaalta kertomuksissa nousi esille identiteettiä koskevan muutosprosessin keskeneräisyys sekä oman paikan hakeminen eri yhteisöissä ja yhteiskunnassa. Päihteiden ja rikollisuuden yhteys näyttöytyi tiiviinä, minkä vuoksi rikollisuudesta irtautuminen oli edellyttänyt muutosta omaan päihteidenkäyttäytymiseen. Arvoista keskeisiksi nousivat turvallisuus, joka koostui perheen, kodin ja turvallisen verkoston tuomasta turvallisuuden tunteesta. Lisäksi tärkeiksi arvoiksi nousivat rehellisyys ja luotettavuus.

Avainsanat: rikollisuus, entinen rikoksenteelijä, naisrikollisuus, desistanssi, ohjelmatyö

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Milla Berg: "Trust and honesty are big things" Female ex-offenders' narratives about the change in identity and values

Master's Thesis

Tampere University

Master's Program in Social work

March 2023

The aim of this master's thesis is to examine how female former offenders describe changes in their own identity and values after breaking away from crime. In Finland and globally, the proportion of female offenders is significantly lower than men, which is why women form a clear minority in the criminal field. In addition, there has been less research on female offenders from the point of view of criminology and social sciences. The thesis is linked to an important discussion about the reintegration of former offenders into society. The aim is to highlight the transformation stories of former offenders regarding their own identity and values and, on the other hand, to reflect the significance of communities and society in this process of change. The theoretical framework of the thesis is built on research literature based on criminal behavior, detachment from criminal life, programming and rehabilitation in the criminal field and identity. The theoretical methodological framework of the thesis is narrative analysis and data-driven content analysis.

The material has been collected from interviews with women who participated in the KRIS 's (Criminals revenge in society) Detachment from a Criminal Lifestyle Change Program. The material of the thesis consists of interviews with a total of five female offenders, which have been carried out in two group interviews. The second interview was conducted at KRIS's premises and the other was held remotely. The search for interviewees was carried out through KRIS. As an interview method, I have used a thematic interview, in which we proceed according to pre-selected themes and topics. The interview body followed the chronological order from the early stages of the emergence of criminal identity to the present. In accordance with narrative analysis, the focus is on the stories of individuals.

Based on the analysis of the data in the thesis, the stories of changes in one's own identity and values are structured in many ways similar among the women who participated in the group interviews. Based on the results, it can be concluded that the key changes in one's own identity are related to accepting the past and taking responsibility for one's own actions. In addition, with the breakaway from crime, faith in oneself and the desire to act fairly and honestly towards other people had significantly changed. In addition, peer support was perceived as promoting positive change. On the other hand, the stories highlighted the incompleteness of the identity transformation process and the search for one's own place in different communities and societies. The connection between substance behavior and crime seemed to be close, which is why breaking away from crime had required a change in one's own substance behavior. Among the values, safety became central, which consisted of a sense of security brought by the family, home, and a safe network. In addition, honesty and reliability were mentioned as important values.

Keywords: crime, ex-offender, female crime, desistance, program work

The originality of this publication has been checked with Turnitin OriginalityCheck program.

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
2 NÄKÖKULMIA RIKOLLISUUTEEN.....	5
2.1 Rikollisuus ja naisrikolliset yhteiskunnassa.....	5
2.2 Rikoskäyttäytyminen ja rikollisuuden riskitekijät	7
2.3 Desitanssi eli rikollisuudesta irtautuminen	10
2.4 Kuntoutus ja ohjelmatyö rikosseuraamusallalla	13
3 IDENTITEETTI TUTKIMUKSEN NÄKÖKULMASTA	18
3.1 Identiteetin määrittelyä	18
3.2 Kulttuurinen, sosiaalinen ja narratiivinen identiteetti.....	19
4 TUTKIMUSASETELMA JA TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	22
4.1 Tutkimuskysymys ja tutkielman tavoite	22
4.2 Aineiston esittely ja aineistonkeruumenetelmä	22
4.3 Narratiivinen analyysi.....	26
4.4 Aineistolähtöinen sisällönanalyysi.....	27
4.5 Tutkimusetiikka	29
5 MUUTOKSET IDENTITEETISSÄ JA ARVOISSA RIKOLLISUUDESTA IRTAUTUMISEN JÄLKEEN	32
5.1 Rikoksenteijästä rikollisesta elämäntavasta irtautujaksi.....	32
5.1.1 Horjuvat kasvuolosuhteet ja epäedullinen sosiaalinen verkosto	32
5.1.2 Oman edun tavoittelu ja tunteettomuus	36
5.1.4 Päihteistä irtautuminen.....	38
5.2 Rikollisesta elämäntavasta irtautujasta entiseksi rikoksenteijäksi.....	42
5.2.1 Vertaistuki muutoksen tukena.....	42
5.2.2 Menneisyyden hyväksyminen ja vastuunotto	44
5.2.3 Asettuminen tavalliseen elämään.....	45
5.3 Muutokset arvoissa rikollisesta elämäntavasta irtautumisen prosessissa.	47
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	52
LÄHTEET	57
LIITTEET.....	67

1 JOHDANTO

Pro gradu -tutkielman tavoitteena on selvittää, miten naispuoliset entiset rikoksenteelijät kuvaavat muutoksia omassa identiteetissään sekä arvoissaan rikollisuudesta irtautumisen jälkeen. Tutkielman aineistona on naisten omat henkilökohtaiset kertomukset omasta elämästä ja identiteetistä, ja näin ollen se pyrkii nostamaan esiin subjektiivisia kokemuksia. Nämä kerrotut kokemukset rakentuvat erilaisiksi tapahtumasarjoiksi rikollisuuden elämäntavan alkuvaiheista nykyhetkeen.

Tässä tutkielmassa haluan lähestyä entisen rikoksenteelijän asemaa ja identiteettiä naisten kertomasta näkökulmasta, sillä kriminologian tutkimuksessa naiset edustavat ryhmänä vähemmistöä. Tammi- Moilasan (2020, 79) mukaan niin Suomessa kuin maailman mittakaavassa naisvankeihin kohdistuvaa tutkimusta on tehty miehiin verrattuna vähän. Rikostaustaisiin naisiin keskittyvän tutkimuksen vähäisyyttä voidaan Salovaaran (2019, 46) mukaan perustella naisten tekemien rikosten sekä naisvankien määrän marginaalisena osuutena. Aikaisempaa tutkimusta aiheesta on kuitenkin Suomessa jonkin verran tehty.

Tarja Pösö (1980) on tehnyt liseniaatin tutkimuksen koskien naisten rikollisuutta. Lisäksi Riitta Granfelt (2007) on tehnyt tutkimusta naisvankien päihdekuntoutuksesta. Lisäksi Emmi Lattu (2016) on tutkinut väitöskirjassaan naisten tekemää fyysistä väkivaltaa naisten omien kertomusten kautta ja Vera Virokallio (2022) on tutkinut naisvankien tarinoita väkivallasta. Ulla Salovaara (2019) on puolestaan tarkastellut väitöskirjassaan rikoksista tuomittujen naisten erottamista ja takaisinliittämistä yhteisöön. Tutkielmani tavoitteena on tuoda entistä näkyvämmäksi rikostaustaisten naisten paikkaa ja asemaa rikollisesta elämäntavasta irtautumisen jälkeen.

Koska naisten rikoskäyttäytyminen eroaa monilta osin miesten tekemästä rikollisuudesta (esim. Lattu 2016), olen pyrkinyt teoriaosuudessa tarkastelemaan ilmiöitä ja asioita myös nais erityisyyden näkökulmasta. Perinteistä miehiin keskittyvää kriminologista tutkimusta on feministisestä näkökulmasta kritisoitu siitä, että naisiin kohdistuvassa tutkimuksessa näkökulma on ollut rajoittunut tai jopa moralisoiva, tai vastaavasti naisten rooli kriminologisessa tutkimuksessa on jäänyt olemattomaksi. Yhtenä syynä tähän on esitetty

naisten toteuttaman rikollisuuden vähäisempää osaa. (Lattu 2016, 16, 24.) Salovaara (2019, 18–19) toteaa, että tutkimusta naisten tekemästä rikollisuudesta ei ole mahdollista tarkastella ilman feministisen kriminologian läsnäoloa. Feministinen kriminologia selittää rikollista käyttäytymistä ja uhriksi joutumista kiinnittämällä huomiota sukupuoleen, joka nähdään niin rikollisuutta kuin sosiaalista järjestystä tuottavana. Feministisesti suuntautuneet kriminologian tutkimukset ovat marginaalisessa asemassa yhteiskuntatieteiden ja kriminologian valtavirtaan nähden (Salovaara 2019, 46–47.)

Rikollisuuden tutkimusta on toteutettu moni- ja poikkitieteellisesti (Tyni 2015, 53). Tutkielma lähestyy kriminologian rajapintaa, jossa sosiaalityö toimii. Kriminologiassa tutkitaan rikoskäyttäytymistä, sekä sen esiin tuomia yksilöllisiä ja yhteiskunnallisia seurauksia (Tyni 2015). Kriminologiassa rikollisuutta tarkastellaan yhteiskunnallisena ilmiönä, vaikkakin sen yleisesti hyväksytyjen ja yksinkertaisten käsitteiden määrittäminen on haastavaa (Laitinen & Aromaa 2005, 11–12). Tutkielma lähestyy sosiaalityön kysymyksiä arvojen, ihmisyyden sekä muutostyön näkökulmasta. Sosiaalityö on tapauskohtaista, hallinnan ja riskien arviointia, jonka perinteinen ideologia nähdään asiakaslähtöisenä muutostyönä, ja yhtenä päämääränään hyvinvointietiikan toteuttaminen (Suonio 2014, 80–83). Tutkielmassa sosiaalityö hahmottuu psykososiaaliseksi muutostyöksi, ja peilaan sen periaatteita ja asemaa osana ohjelmatyön kenttää rikosseuraamusalalla.

Tutkielma nostaa esille ajankohtaista tietoa rikostaustaisten henkilöiden itse kertomana, mitä on mahdollista tarkastella yksilöön kohdistuvan, niin sosiaalisen kuin yhteiskunnallisen ulottuvuuden näkökulmasta. Tässäkin yhteydessä on huomattava, että sosiaalinen ei tarkoita vain ihmisen ulkopuolella olevaa, vaan kyse on myös ihmisten sisällä olevista sosiaalisista normeista, arvoista ja kokemuksista (Kananoja, Lähteinen & Marjamäki 2011, 133). Kriminologian peruskysymyksiä onkin, määrittääkö rikollisuutta sosiaalinen ympäristö vai perinnöllisyys, ja minkälainen on näiden suhde toisiinsa (Laine 2014, 17).

Yhteiskunnassa voidaan entisten rikoksentekejiin arvomaailmaan sekä identiteettiin kohdistaa tiettyjä oletuksia ja tässä yhteydessä voikin usein törmätä stigman, marginaalisuuden tai leimaantumisen käsitteisiin. Leimautumisteorian mukaisesti leima nähdään stigmana, joka sulkee yksilön yhteisön ulkopuolelle (Laine 2014, 127). Vastaavasti sosiaalinen kontrolli määrittää olemassaolollaan yhteiskuntaa tietynlaisen poikkeavuuden

kautta, ja yksilötasolla se synnyttää puolestaan tilanteen, jossa yksilö alkaa näkemään itsensä sisäisesti poikkeavana ja toimimaan sen määrittämällä tavalla (em. 128–129). Esimerkiksi Mäen (2017, 38) mukaan rikollinen ei yhteiskunnassa edusta ohjeellista käsitystä siitä millainen ihmisen tulisi olla, ja siten se voi kohdistaa yksilöön sosiaalista leimaa. Tämän vuoksi esimerkiksi entisen rikollisen voi olla haastavaa työllistyä häneen kohdistuessa sosiaalista vieroksuntaa. Leima rajoittaa usein yksilön sosiaalista osallistumista omista valinnoista tai tahdoista huolimatta (Kivivuori 2013, 248.)

Kivivuori (2013, 298) puhuu leimaantumisen yhteydessä identiteetti-vaikutuksesta, jolla hän viittaa rikollisen kokemukseen olevansa muiden seurassa jollakin tavalla poikkeava, minkä vuoksi hän jatkaa rikosten tekemistä. Lisäksi leimatun identiteetin tutkimuksessa törmätään usein vastapuheen käsitteeseen, jolla tarkoitetaan käytäntöä muodostaa oma identiteetti vaihtoehtoisella tavalla (Mäki 2017, 39). Wesely (2022, 943) toteaa että viimeaikaisessa kriminologisessa tutkimuksessa on identiteetin muutoksen todettu olevan keskeisessä osassa rikollisuudesta irtautumisesta, ja että irtautumisen prosessit ovat usein lisäksi sukupuolittuneita.

Marginaalisuus liittyy erontekoihin sekä rajalinjoihin, ja se voidaan käsittää symbolisena tilana tai paikkana, mahdollisuutta toisin tekemisenä tai toisaalta tahdonvastaisena ulkopuolelle jäämisenä. Marginaalisuus on eroavaisuutta, ei huonommuutta enemmistöstä (Granfelt 2017, 327, 340.) Marginaalisuus määrittyy siten suhteessa yleiseen ja normaalina pidettyyn, ja marginaalisesta elämäntyylistä käytetään kriminologiassa usein poikkeavuuden käsitettä (Mäki 2017, 29–31). Esimerkiksi yksilötasolla vankila itsessään voi leimata yksilöä erilaiseksi, ja leimaamista voivat syventää muut elämäntilanteeseen liittyvät haasteet (Hautala & Kaarakka 2018, 318) Marginaalin ajautuminen ei kuitenkaan ole väistämätön prosessi, vaan kyse on enemmän yhteiskunnallisista toiminnoista, eikä se rajaudu pelkästään tiettyjen erityisten ryhmien ympärille (Salovaara 2019, 16).

Tutkimuksen aineisto on kerätty KRIS ry:n Irti rikollisesta elämäntavasta- muutosohjelmaan osallistuneiden haastatteluista. KRIS: ry:n toiminnan tavoitteena on edistää rikostaustaisten ja lainrikkajien myönteistä kiinnittymistä yhteiskuntaan vertaistyön keinoin, sekä samalla vaikuttaa arvoihin ja asenteisiin elämäntilannetta sekä yhteiskunnallista osallistumista samalla edistämällä. Toiminta on käynnistynyt Suomessa 2000-luvulla. (Kris.fi.)

Irti rikollisesta elämäntavasta on ruotsalaisen Gunnar Bergströmin yhdessä yhdysvaltalaisen kriminaalipsykologin 2000-luvun alussa kehittämä ohjelma, joka on käytössä myös muissa pohjoismaissa. Itse ohjelmatyötä voidaan toteuttaa niin siviilipuolella kuin vankilassa. (irtirikollisuudesta.fi.) Ohjelma perustuu vertaisuuteen asiakkaan ja ammattilaisen välillä, ja järjestötoiminnan paikka asettuukin asiakkaisen ja viranomaisten välille. Toiminnan taustalla on neljä peruseriaa: rehellisyys, päihteettömyys, yhteisvastuullisuus sekä toveruus (Kris 2014). Tutkimukseen osallistuneet ovat kaikki suorittaneet kyseisen muutosohjelman.

Kyseessä on narratiivinen tutkimus, jonka haastatteluaineisto koostuu viiden rikostaustaisen naisen ryhmämuotoisesti toteutetusta haastattelusta. Koska tutkimuskysymykseni keskittyy identiteettiin sekä arvoihin, ja olen kiinnostunut siitä, millaisia muutoksia haastateltavat naiset ovat kokeneet rikollisesta elämäntavasta irtautumisen jälkeen, tehdyt rikokset jäävät tutkielmassa tarkastelun ulkopuolelle. Sen sijaan rikos- ja päihdemaailman yhteys näyttäytyy tiiviinä, minkä vuoksi tulososiossa tarkastellaan myös näiden vuorovaikutteista yhteyttä toisiinsa, sekä niiden vaikutusta identiteettiin.

Tutkielman toisessa luvussa tarkastelen rikollisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa, sekä tarkemmin naisten tekemää rikollisuutta. Tarkastelen lisäksi rikollisuuteen vaikuttavia riskitekijöitä, desistanssia eli rikollisuudesta irtautumista, sekä ohjelmatyötä ja vertaistuen merkitystä rikosseuraamusalalla yleisesti sekä nais erityisyyden näkökulmasta. Kolmannessa luvussa kohdistan huomion identiteettiin liittyvään tutkimukseen sekä erilaisiin näkökulmiin sen tarkastelemiseen. Neljännessä luvussa esittelen tarkemmin tutkimustehtävän aineiston ja analyysimenetelmän, johon olen sisällyttänyt myös tutkielman eettistä pohdintaa. Tämän jälkeen siirryn tutkielman tuloksiin. Viimeisenä lukuna kokoan tutkielmaa ja tuloksia yhteen yhteenvedossa ja johtopäätöksissä.

2 NÄKÖKULMIA RIKOLLISUUTEEN

2.1 Rikollisuus ja naisrikolliset yhteiskunnassa

Puhuttaessa entisistä rikoksentekeijöistä tai rikostaustaisista, on olennaista lähteä liikkeelle yleisesti rikollisuuden määrittelystä. Kuka on rikollinen tai mikä on rikollisuutta? Laineen (2007, 31) mukaan on olemassa yksi tekijä, joka määrää mikä on rikollisuutta tai kuka on rikollinen, ja tämä on rikoslaki. Myös kriminologian näkökulmasta yleisesti tunnettu ja suoraviivainen tapa on lähestyä rikoksen käsitettä legaalisen määrittelyn kautta, jolloin rikoksina pidetään sellaista toimintaa ja tekoja, joista laki määrää rangaistuksen (Laitinen & Aromaa 2005, 11).

Rikollisuus voidaan nähdä myös poikkeavuutena eli joidenkin normien noudattamattomuutena, jotka eivät kuitenkaan välttämättä ole lakiin tai säädöksiin kirjattuna (Laine 2014, 19–23). Laajasta näkökulmasta tarkasteltuna rikollisuus nähdään usein vaikuttamisen ulkopuolella olevan ihmisen käyttäytymisen areenana, joka yhdistää sen leimaantumisen ja poikkeavuuden käsitteisiin. Rikokset voidaan nähdä myös ”systemaattisina onnettomuuksina”, jotka ovat yhteydessä ihmisten liikkumiseen tilassa ja ajassa (Laine 2014, 158, 190.)

Suomessa rikoslaki määrittelee rikosten rangaistavuuden sekä niiden tunnusmerkinnät. Lisäksi yhteiskunnallinen konteksti sekä aika vaikuttaa siihen, miten rikollisiin tekoihin sekä yleisimmin rikollisuuteen ajaudutaan ja miten siihen suhtaudutaan (Salovaara 2019, 43). Rikollisuus määrittyy paljolti lainsäädännön mukaan (Laine 2014, 41). Rikosseuraamuslaitoksen täytäntöön pantavat seuraamukset jaetaan yhdyskuntapalveluun sekä vankeusrangaistuksiin. Yhdyskuntaseuraamukset suoritetaan vapaudessa, ja niistä päättää yhdyskuntaseuraamustoimistot, kun taas vankilat vastaavat tuomioistuimien määräämien rangaistusten ja sakkojen muuntorangaistusten täytäntöönpanosta (Rikosseuraamuslaitos 2021).

Vuonna 2020 viranomaisten tietoon Suomessa tuli noin 686 045 rikosta ja rikkomusta, joista rikoslakirikosten osuus oli 543 429 (Kolttola 2021, 3). Yleisimmät päärikokset Suomessa ovat huumausainerikokset sekä väkivaltarikokset (Tyni 2015, 111). Rikosten kokonaismäärästä hieman alle puolet koostuvat erilaisista omaisuusrikoksista, kun

puolestaan henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset selittävät 6 prosenttia kaikesta rikollisuudesta (Koltola 2021, 3). Yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset heijastuvat rikollisuuteen ja rikoslakiin, ja ne eivät ole siten vain staattisia ilmiöitä (Laine 2014, 51).

Rikollisuuden kokonaiskuvan saavuttamiseksi on syytä tarkastella kokonaisrikollisuutta. Koltolan (2021, 1,6) mukaan kokonaisrikollisuudella tarkoitetaan esiin tulevan rikollisuuden lisäksi piilorikollisuutta, jolla viitataan viranomaisten rekistereiden ulkopuolelle jäävään rikollisuuteen. Myös Laineen (2014, 47–48) mukaan piilorikollisuus kattaa suuren osan kokonaisrikollisuudesta eli faktisesta rikollisuudesta, jolloin rikollisuudesta kiinni jääty osa kattaa kokonaisluvusta vain vähän. Usein piiloon jäävään rikollisuuden osuus on suurempi massarikollisuudessa vakavimpien rikosten tullessa useammin helpommin viranomaisten tietoon. Suomessa tilastokeskuksen rikostilastoon kirjataan poliisiin tietoon tullut rikollisuus, tämän lisäksi tietoa kerätään erilasiin oikeustilastoihin, kuolinsyytilastoihin sekä piilorikollisuus- ja uhritutkimuksiin. Lisäksi rikosten määrällisen kehityksen taustalla on usein yhteiskunnan muutosta koskevia tekijöitä, sekä lisääntyneitä mahdollisuuksia tehdä rikoksia (Laine 2014, 191–200).

Suomessa ja maailmanlaajuisesti naiset tekevät ja uusivat rikoksia vähemmän. Yleisimmät rikostyyppit liittyvät omaisuusrikoksiin (Laine 2014, 208). Naiset edustavat selkeää vähemmistöä rikosseuraamusasiakkaista naisten osuuden kaikista vangeista ollessa 7,5–8 prosenttia vuonna 2019. Samana vuonna 43 prosenttia naisista suoritti tuomioita väkivaltarikoksesta, josta miesten vastaava osuus oli 37 prosenttia. (Tammi- Moilanen 2020, 7–8.). Salovaaran (2019, 21–22) mukaan tyypillisiä rikoksia naisten keskuudessa ovat lisäksi erilaiset petokset ja kavallukset sekä esimerkiksi maksuvälinepetoksiin ja alkoholirikkeisiin. Henkirikoksissa naiset edustavat selkeää vähemmistöä. Henkirikoksista epäiltyjen naisten osuus oli esimerkiksi 15 prosenttia vuonna 2016 (em.).

Salovaara (2019, 24) toteaa että naistenpuolisten rikostentekijöiden vähäisemmän määrän vuoksi nais erityisyyttä koskevat tekijät eivät nouse esille, kun tarkastellaan esimerkiksi vankeja kokonaisuutena, vaikka naisia ei tulisi vankeudessa kuin vapaudessakaan kohdella samanlailla kuin miehiä. Tästä nais erityisen toimintamallin riittämättömyydestä kertoo esimerkiksi se, että Suomessa on vain yksi naisille tarkoitettu vankila. Naisilla on pääosin kuitenkin mahdollista suorittaa rangaistus eri osastoilla miesvankien kanssa. Naisvankien erityisyydestä on laadittu kansainvälisesti erilasia ohjeita ja säännöksiä (Salovaara 2019, 24–

25.) Naisten rikollisuuteen alettiin kiinnittää huomiota 1960- luvulla naisten tekemän rikostason noustua (Lattu 2006, 25). Suomessa yhteiskunnalliset olosuhteet näkyvät historian läpi rangaistukseen tuomittujen naisten määrän vaihteluissa 1800-luvun loppuvaiheilta nykypäivään (Salovaara 2019, 22).

Suomessa vankeinhoidon tavoitteena on jo pitkän aikaa ollut turvallisuuden ja suoriutumisen edistämisen lisäksi, että rikoksenteijä ei palaa vapautumisen jälkeen vankilaan (Karsikas 2014b, 91). Nuorten rikoksenteijöiden suhteellinen ja absoluuttinen osuus vankiloissa on vähentynyt, ja nuoret halutaan pitää pois vankiloista, kun taas puolestaan naisten suhteellinen osuus on 1990- luvun jälkeen noussut (Tyni 2015, 39). Vankilaan palaamisen lisäksi rikoksenteijöiden integroiminen takaisin yhteiskuntaan erilaisten toimenpitein sekä ennakoivan puuttumisen malli ovat korostuneet suomalaisessa rikosentorjunnassa (Laitinen & Aromaa 2005, 89).

Vaikka tilastojen valossa Suomessa naiset edustivat prosentuaalisesti hieman suurempaa ryhmää väkivaltarikokseen syyllistymisestä, on väkivallan ja rikollisuuden yhteydellä myös toinen puoli. Suomessa kuin muissa Pohjoismaissa parisuhdeväkivalta on verrattain suurta ottamalla huomioon pääosin muuten naisten ja miesten välillä vallitsevan tasa-arvon. Tätä on tarkasteltu myös siitä näkökulmasta, että Pohjoismaissa vallitseva ilmapiiri kannustaa naisia ottamaan asian rohkeammin esille. Toisaalta muun rikollisuuden tavoin, myös osa pari- tai lähisuhdeväkivallasta jää virallisen tilastojen ulkopuolelle. Lisäksi toisistaan eroavien tilastointitapojen takia, on vertailevaa tutkimusta aiheesta eri maiden välillä tehty vain vähän. (Salovaara 2019, 27–28.) Naisiin kohdistuvan väkivallan käsitteellä voidaan Latun (2016, 38, 43) mukaan viitata niin erilaisiin naisiin suuntauneen väkivallan muotoihin, kuin parisuhdeväkivaltaan. Näiden esille tuominen on yksi naistutkimuksen keskeisiä tavoitteita (em.)

2.2 Rikoskäyttäytyminen ja rikollisuuden riskitekijät

Rikosalttiutta tutkiessa on syytä tarkastella yksilötason tekijöitä, sekä sosiaalisia rakenteita samanaikaisesti. (Kivivuori ym. 2018, 18). Tätä jakoa voidaan jatkaa edelleen jakamalla rikollisuuden syyt sosiaalisiin syysuhteisiin sekä yksilötason valikoitumisprosesseihin. Sosiaalisilla syysuhteilla tarkoitetaan ympäristön vaikutusta rikosalttiuteen, kun siitä on poistettu yksilön pysyvien alttiuksien osuus, ja valikoituminen puolestaan yksilöiden

hakeutumista itselleen valittuun seuraan. (em. 21.) Rikollisuuden riskitekijöiden voidaan näin ollen todeta koostuvan yksilön sisäisistä ja yksilöön ulkopuolelta vaikuttavista tekijöistä.

Suomessa rikollisuus on kytköksissä eri alueiden sosioekonomisiin piirteisiin, ja siten sen taso vaihtelee jokseenkin myös alueittain (Rikoksantorjuntavirasto 2022). Vanhin rikollisuuden selitystapa on nähdä rikollisuuden aiheuttajana omaisuuden epätasainen jakautuminen sekä köyhyys. (Kivivuori 2013, 145). Laineen (2014) mukaan universaalisti rikollisuuteen ovat merkittäväsi yhteydessä yksilön ikä ja sukupuoli. Aktiivinen rikoskausi ajoittuu usein nuoruuteen ja maailmalajuisesti rikoksentekijöistä suurempi osa on miehiä naisten tehdessä ja uusissa rikoksia miehiä vähemmän (Laine 2014, 83).

Myös asunnottomuutta voidaan pitää mittalukuna, joka kertoo elämän reunaehdoista ja siten myös vallitsevasta elämäntilanteesta (Hautala & Kaarakka, 2018, 319). On kuitenkin huomattava, että pelkän asunnon saamisella ei ole suoraan mahdollista ratkaista arjesta selviytymiseen, yksinäisyyteen sekä muihin vaikeuksiin liittyvä haasteita, vaikkakin rikollisuudesta irtautumista on haastavaa edistää ilman paikkaa. (Granfelt 2015, 22, 24). Erityisen haastavassa tilanteessa ovat nuorena rikollisuuteen ajautuneet sekä syrjäytymis- ja päihdekierteessä olevat vangit. Toisaalta Marunan ja Farralin (2004) mukaan vaikka useilla aikuisilla rikollisissa rikollisuuden piirteet ovat olleet havaittavissa jo lapsuudessa, enemmistö nuorisoriikollista ei jatka rikosten tekemistä aikuisiässä.

Tyni (2020) on tutkinut vapautuvien vankien uusintarikollisuutta sekä siihen liittyvien riskitekijöiden yhteyttä uusintarikollisuuteen. Keskeisinä riskitekijöinä hänen tutkimuksessansa nousivat esille vankilakertaisuus sekä tuomiohistoria (Tyni 2020, 62). Lisäksi vaikka eri maiden seuraamuskäytännöt sekä rikoslainsäädäntö eroavat toisistaan, näyttäytyvät yksilön taustalla olevat tekijät kuten päihdeongelmat, rikosmyönteiset asenteet sekä rikoshistoria suhteellisen samankaltaisilta. (Tyni 2015, 43). Uusintarikollisuutta voidaan mitata myös dynaamisten ja staattisten riskitekijöiden perusteella (Väyrynen ym. 2014, 10) Rikollisuutta koskevassa interventiossa dynaamiset tekijät määräytyvät muutettavissa oleviksi riskitekijöiksi, joilla on suora vaikutus rikolliseen käyttäytymiseen. Sen sijaan staattisiin tekijöihin ei ole rangaistusaikana mahdollista vaikuttaa, mutta niitä on mahdollista hyödyntää esimerkiksi kuntoutustason intensiteettiä määriteltessä (Tyni 2015, 63).

Rikollisuuden riskitekijöitä voidaan tarkastella myös erilaisista näkökulmista, josta yksi liittyy evoluutiokriminologiaan, joka pohjautuu Charles Darwinin evoluutioteoriaan. Cambell ja kumppanit (2001) ovat tarkastelleet erityisesti naisten rikollisuutta, ja toteavat että evoluution kannalta äidin pysyminen elossa on ollut lasten eloonjäämisen kannalta välttämätöntä, minkä vuoksi hän katsoo, että naiset varovat enemmän tilanteita, joihin kytkeytyy fyysinen ja todellinen riski. Evoluutioteorian mukaisesti tämä ei edellytä tietoista toimintaa tai päätöstä. (Cambell, Muncer & Bibel 2001).

Kivivuori (2013, 18) toteaa, että rikoskäyttäytymistä tarkastellessa on syytä erottaa tavoitehakuinen toiminta sekä syiden, tiedostettujen tai tiedostamattomien aiheuttama käyttäytyminen. Lisäksi on huomattava, että rikoskäyttäytymisen merkitys ei vastaa kysymykseen rikollisen toiminnan merkityksen tutkimuksesta ja toisinpäin (em. 20). On myös huomattava, että rikoskäyttäytymistä ei voida selittää pelkällä yksilön niukalla itsekontrollilla tai vastaavasti sosiaalisen kontrollin puutteellisuudella, vaan niitä on tarkasteltava toisistaan riippuvaisina ja samanaikaisesti (Kivivuori 2013, 196).

Kriminologian toimintakentän hahmottamisen kannalta, on tarpeellista erottaa toiminta sekä käyttäytyminen toisistaan. Käyttäytymisen syyt voivat olla tiedostamattomia, kun taas toiminta on useimmiten tietoista sekä tavoitteellista. (Kivivuori ym. 2018, 24). Laine (2014, 123) esittää että elämänkulun näkökulmassa, joka korostaa yksilön ja ympäristön katkeamatonta vuorovaikutusta, nähdään yksilöiden jatkuvasti pyrkivän mukautuvan ympäristön muutokseen mielekkäitä sosiaalisia ja fyysisiä ympäristöjä etsimällä. Kriminologiassa rikollisuutta lähestytään erilaisten rikollista käyttäytymistä selittävien teorioiden näkökulmasta, sillä esimerkiksi yksilörikokset vaativat toisenlaista teoreettista selitystapaa kuin yhteisörikokset, ja näiden menetelmät voivat edelleen poiketa toisistaan (Laitinen & Aromaa 2005, 34–35).

Miehet osallistuvat erilaisiin rikostyyppeihin naisia useammin, ja sukupuolten välinen taipumus rikosten tekemiseen on sitä suurempi mitä vakavimmista rikoksista puhutaan. Riippumatta rikosiin syyllistyjän sukupuolesta, on niihin syyllistyminen pitkän aikavälin tulos, joihin liittyy olennaisesti väkivalta- ja päihdehistoria (Salovaara 2019, 19). Lisäksi Suomessa alkoholilla on merkittävä yhteys rikoskäyttäytymiseen, sillä esimerkiksi henkirikoksista 80 prosenttia tehdään alkoholin vaikutuksen alaisena (Kivivuori 2013, 214).

Riitta Granfelt on väitöskirjassaan tutkinut naisten kodittomuutta sekä tarkastellut asumissosiaalityötä rikosseuraamusalalla (Granfelt 1998 & 2013). Granfeltin (2015, 5) mukaan rikosseuraamusalan asiakkaiden keskeisiä arjessa näkyviä ongelmia ovat rikollisuus, asunnottomuus sekä päihteidenkäyttö. Naiset edustavat myös päihteidenkäyttäjistä vähemmistöä, mutta niihin kiinnijäädessään muuttavat ne Salovaaran (2019, 34) mukaan naisten suhdetta omaan itseensä, toisiin huumeidenkäyttäjiin sekä koko ympäröivään yhteiskuntaan, lisäten leimatun identiteetin sekä häpeän syntymistä.

Naiset rikoksentekejiin muodostavat vaihtelevista rikosmalleista ja taustoista koostuvan heterogeenisen ryhmän, vaikka edustavat miehiin verrattuna erottuvaa vähemmistöä. Yleisinä tekijöinä naisvankien taustoissa nousee esille päihdeongelma, asumisen haasteet sekä hajanaiset parisuhteet ja parisuhdeväkivalta. (Lattu 2016, 62.) Vaikka oman tutkielmani aineisto ei keskittynyt pelkästään vankilassa olleiden naisten kertomuksiin, vaan yleisemmin rikoksia tehneiden kertomuksiin, nousivat edellä mainitut taustatekijät paljolti esille aineistossa.

Yleinen yhteinen tekijä sekä nais- että miesvankien taustoissa ovat rikkonaiset lapsuuden kasvuolosuhteet. Toisaalta naisten keskuudessa väkivalta on alkanut jo aikaisin lapsuudessa usein omassa lähipiirissä, kun miesten kokema väkivalta on tapahtunut usein tuttavatasoisissa suhteissa. Tämän vuoksi naisvankien voidaan traumaattisen taustan vuoksi ajatella muodostavan haavoittuvaisen joukon, yksilölliset erot kuitenkin huomioon ottaen (Tammi-Moilanen (2020, 9–10.)

2.3 Desistanssi eli rikollisuudesta irtautuminen

Desistanssista ei ole yhtä yhteisesti tunnustettua määritelmää, mutta kriminologit yhdistävät käsitteen sekä prosessina rikollisuudesta irtautumiseen että toisaalta pidättäytymiseen rikoksen tekemisestä (Granfelt 2014, 257). Desistanssiprosessi ja siihen liittyvä tutkimus nousi esille 1970–1980-luvulla, jolloin alettiin kiinnittää enemmän huomiota rikosten tekemisen lopettamisen syihin (Mäki 2017, 21)

Desistanssiteorioissa on enemmän kyse teoriasuuntauksesta kuin yksittäisestä teoriasta (Tyni 2015, 66). Eri teoriasuuntausten avulla rikollisuutta on mahdollista tutkia ja mitata koko elämänsä aikana, niiden perustuessa ajallista muutosta hahmottavaan pitkittäisasetelmaan (em. 72). Perinteisiin kriminologisiin teorioihin verrattuna desistanssin lähestymistapa on erilainen, sillä huomiota ei kiinnitetä niinkään rikollisuutta aiheuttavien

tekijöiden tai poikkeavuuden tarkastelemiseen. Desistanssi kytkeytyy positiiviseen kriminologiaan eli rikosten lopettamiseen. (Mäki 2017, 21.)

Desistanssia määritellään lisäksi usein rikoksiin osallistumisen tai liittymisen ajanjakson päättymisenä (Farral & Calverley 2006 & Wesely 2022.). Desistanssi on liikkuva prosessi, joka sisältää vuorotellen yrityksiä, päätöksiä sekä toisaalta retkahduksia ja jälleen uusia yrityksiä, ja näin ollen kyse ei ole yhdestä kerrasta poikki- tapahtumasta, vaan ennemmin rikollisuuden asteittaisesta vähenemisestä (Granfelt 2014, 257–258).

Desistanssin ilmeneminen kytkeytyy moninaiisiin prosesseihin, jotka kiinnittyvät nimenomaan elämäntieteen sosiologisiin ja psykologisiin kytköksiin (Suonio 2014, 77). Näiden psykologisten ja sosiaalisten kytkösten keskinäinen vuorovaikutus joko edesauttaa tai hidastaa rikollisuudesta irtautumisen prosessia. Myös yksilön subjektiiviset odotukset sekä kokemukset ovat osa desistanssin prosessia (Salovaara 2019, 219). Rikollisuudesta irtautumisen etenemisen kannalta on lisäksi keskeistä mitä merkityksiä annetaan elämän tapahtumille (Granfelt 2015, 11). Yksilötasolla rikollisuudesta irtautumisen prosessi voi vähitellen muuttua rutiininomaiseksi, vaatien yksilöltä vähemmän tietoista ponnistelua (Maruna & Farral 2004)

Maruna ja Farral (2004) ovat kehittäneet primaarisen ja sekundaarisen desistanssin käsitteen, jossa primäärisellä desistanssilla viitataan perustasolla aikaan tai ajanjaksoon ilman rikollista toimintaa. Sekundaarisella desistanssilla, josta desistanssiin liittyvässä tutkimuksesta on laajemmin oltu kiinnostuneita, viitataan puolestaan siirtymää rikoksettomasta käyttäytymisestä kohti ei- rikoksentekijän identiteetin omaksumista. (Maruna & Farral 2004 & King 2013). Myös Granfelt (2015, 11) esittää primaarisen desistanssin rikollisen toiminnan keskeyttämisenä ja sekundaarisen desistanssin henkilökohtaisen identiteetin uudelleen muotoilemisena pidemmän prosessin seurauksena.

Desistanssiteoriat voidaan jakaa toimijateorioihin sekä rakenteellisiin teorioihin. Toimijateoria tarkastelee desistanssia yksilön omakohtaisena sisäisestä muutoksesta alkavana identiteettiprosessina, ja rakenteelliset teoriat kiinnittävät huomiota myönteisiin elämäntapahtumiin, jotka edistävät rikollisuudesta irtautumista. (Weaver 2012; ref. Hautala & Kaarikka 2018, 320.) Tutkielma kohdistuu erityisesti toimijateorioihin huomion kiinnittyessä identiteettien muutoksen tarkastelemiseen. Desistanssin identiteettiteoriassa tehdään erotus nykyisen sekä uuden identiteetin välille, jossa ne asetetaan reflektoiwaan

vuoropuheluun keskenään (Paternoster & Bushway 2009; ref. Wesely 2022, 946–947). Desistanssin identiteettiteoriassa on Bachmanin ja kumppaneiden (2016, 168) mukaan kyse subjektiivisesta itsetutkimisen prosessista, jossa identiteetin muutoksen on lineaarisessa rikollisuudesta irtautumisen prosessissa tultava ensimmäisenä, ja vasta tämän jälkeen on mahdollista ylläpitää muita hyvántahtoisia rooleja, kuten osallistua tavalliseen työntekoon.

Desistanssin identiteettiteoriaan voidaan liittää myös prososiaalinen identiteetti, jolla viitataan epäitsekkääseen toimintaan muiden tai yhteisön hyväksi (Penner ym. 2005). Prososiaalinen identiteetti vähentää Bachmanin ja kumppaneiden (2016, 165) mukaan epäedullisia tottumuksia, ja motivoi yksilöä lisäksi myönteisen sosiaalisen verkoston kasvattamiseen. Tämän roolin sisäistäminen laittaa vireille rikollisuudesta irtautumien prosessin, ja on sen onnistumisen kannalta myös välttämätön (Laub & Sampson 2003; ref. Bachman ym. 2016, 166). Prososiaalisen identiteetin saavuttaminen ja ylläpitäminen edellyttää yksilöltä ensimmäisenä rikoksentekijän identiteetistä luopumista. (Bachman ym. 2016, 168). Tutkielmassa kiinnostukseni kohdistuu identiteettiteorian mukaisesti erityisesti identiteettien muutosten tarkasteluun rikollisuudesta irtautumisen näkökulmasta ja siihen, millä tavalla tätä identiteettiä verrataan entiseen rikoksentekijän identiteettiin.

Yksilön elämänsä siirtymät voivat edistää desistanssia, kasvattamalla rikoksentekijöiden itsehillintää rikosten tekemiseen (Forrest & Hay 2011, 488). Farralin (2005, 367) mukaan sisäisen uuden identiteetin kehittäminen sekä yksilönkehitys ovat yleisesti tunnustettavissa rikollisuudesta irtautumista tukevin tekijöinä. Esimerkiksi avioliitolla voi olla myönteisiä vaikutuksia yksilön sosiaaliseen verkostoon, tuoden tuttavapiiriin uusia ja tavanomaisempia suhteita, kuin rikostenaikaiset verkostot (Forrest & Hay 2011, 490). Lisäksi Mäki (2017, 22, 141) toteaa, että tutkimusten perusteella myös työllistyminen ja vanhemmaksi tuleminen on nähty tukevan desistanssiprosessia, joskin eivät yksinään selitä rikollisuudesta irtautumista. Positiiviset ihmissuhteet sekä sosiaaliset verkostot voivat kasvattaa sosiaalista pääomaa sekä vastavuoroisuutta (Nixon 2020, 51). Desistanssi onkin sosiaalisissa suhteissa sekä vuorovaikutuksessa tapahtuva prosessi, jossa yksilöllä mahdollisuus tehdä menneisyydestä poikkeavia valintoja (Granfelt 2015, 14).

Suonion (2014, 77) mukaan olennaisinta desistanssikeskustelussa on voimavarakeskeisyys ja huomion kiinnittäminen erityisesti niihin tekijöihin, jotka edistävät rikollisuudesta irtautumista. Vankeuslain 2§:n mukaan vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on lisätä

vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan sekä samalla estää uusien rikosten tekeminen rangaistusaikana (Vankeuslaki 23.9.2005/767). Myös Tynin ja Aaltosen (2021) mukaan Suomessa vankiloiden yleisohjelmien sekä rikosperusteisten ohjelmien pääasiallinen tarkoitus on edesauttaa vankien valmiuksia rikoksettomaan elämään. Näin ollen vankilan eri vangeille suunnattujen ohjelmien vaikuttavuusasteena voidaankin pitää vapautumisen jälkeistä uusintarikollisuutta. Rikosseuraamusalalla vaikuttavuuden käsitettä voidaankin käyttää kuvamaan eri laitoksien toiminnan tehokkuutta uusintarikollisuuden vähentämiseksi, sekä pyrkimyksenä kasvattaa rikoksettoman elämäntavan edellytyksiä (Tyni 2015, 2).

Hautala ja Kaarakka (2018, 319) näkevät desistanssin tavoitteeksi, johon kuntoutuksella suunnataan mahdollisuuksia. Luottamuksen syntyminen vie aikaa mutta se on välttämätön edellytys tukitoiminnan mahdollistamiselle sekä rikollisuudesta irtautumisen prosessille (Käpylä 1999). Lisäksi rikollisuudesta irtaantumisen kannalta tarvitaan tarkoituksellista ja perustavanlaatuista muutosta yksilön minäkuvassa koskien oman käyttäytymisen kehittämistä myönteisten seurausten aikaansaamiseksi (Maruna 2001; ref. Nixon 2020, 52). Olennaista desitanssiprosessissa on yksilön oma motivaatio sekä sitoutuminen sen kanssa työskentelemiseen (Mäki 2017, 146).

Tässä tutkielmassa näkökulmani desistanssiin pohjautuu Granfeltin (2013, 213–214) näkemykseen desistanssista monisuuntaisena prosessina, jossa ulkoiset ja sisäiset tekijät ovat keskenään vuorovaikutuksessa, ja prosessin edellytyksenä painottuu millaisia merkityksiä yksilö antaa erilaisille elämäntapahtumille. Ulkoisista tekijöistä sosiaalinen verkosto, perhe, oma koti sekä ympäristön turvallisuus näyttäytyvät keskeisinä. Sisäisistä tekijöistä yksilöiden oma motivaatio, sekä tahto elää elämää ilman rikoksia ovat edesauttaneet desitanssiprosessia.

2.4 Kuntoutus ja ohjelmatyö rikosseuraamusalalla

Laine (2014, 286) toteaa kuntoutuksen käsitteen olevan monimerkityksinen, ja se voidaan hahmottaa monenlaiseksi toiminnaksi sekä pyrkimyksiksi. Rikostentekijöiden kuntoutumusta koskeva ajattelumalli on noussut keskusteluun 1900-luvulla, ja sen keskeisenä ajatuksena on, että rikollisuus on moniasteinen sosiaalisen ilmiö, jonka vuoksi sitä ei voida käsittää pelkästään yksilön oman psyykkisen taustan kautta (em. 287–289). Ympäristöön sekä yksilön voimavaroihin perustuvat ajattelumallit ovatkin nousseet yhä

enemmän puutteellisuuden korjaamisen tai lääketieteeseen perustuvien ajattelumallien ylitse (Karsikas 2005, 42).

Kuntouttavia toimenpiteitä koskevista suuntauksista tunnetuiksi 1990-luvulla nousi riski-, tarve ja vastaavuusperiaatteisiin (*risk-need-responsivity*) perustuvat hypoteesit eli RNR-malli, jossa kuntoutus nähdään vaikuttavimpana silloin, kuin kuntoutujat sijoitetaan riskitason mukaiseen kuntoutukseen (Andrews ym. 1990; ref. Tyni 2015). Mallin perusajatuksena on, että rikoskäyttäytymisen ollessa opittua, on siitä myös mahdollista oppia pois (Tyni 2015, 59–62).

RNR-mallin ajatukseen perustui Suomessakin rikosseuraamusalalla keskustelua herättänyt What Works-ajattelumalli, jonka taustalla oli ajatus siitä, että rangaistuksella ja sen aikaisella toiminnan avulla on mahdollista ennaltaehkäistä uusintarikollisuutta. Ajatusmallin mukaisesti huomiota tulee kiinnittää tekijöihin, joilla yhteys rikoksen tekemisen riskiin. (Rantanen & Toikko 2014, 117–118.) Riski, - tarve ja vastaavuusperiaatteen herättämän keskustelun pohjalta siirrettiin 2000-luvulla tutkimuksen näkökulmaa rikollisuudesta irtautumiseen eli desistanssiin (Laine 2014, 294), jota käsitelty tarkemmin edellisessä luvussa

Erilaisista kuntoutusmuodoista on myös sosiaalisen kuntoutuksen yhteiskunnallinen asema noussut esille rakenteellisten sekä sisäisten muutosten myötä (Lindh ym. 2018, 7–8). Myös rikosseuraamusalalla sosiaalinen ollut merkittävä käsite, joka on liitetty yhteiskuntaan integroitumiseen sekä operatiiviseen käyttäytymiseen (Lindeborg ym. 2014, 10). Käsitteelle on annettu painoarvoa myös lainsäädännössä, sillä ajantasaisessa vankeuslaissa (767/2005) painotetaan rikoksettoman elämän tukemista sekä sosiaalisen selviytymisen edistämistä suunnitelmallisen vapautumisen mukaisesti (Lindeborg ym. 2014, 12). Myös Karjalaisen (2014, 37) mukaan sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena on vahvistaa heikommassa asemassa olevien toimintakykyä, ja edistää sosiaalista vuorovaikutusta sekä yhteiskunnallista osallistumista

Suomessa kriminaalientällä toimii muutamia järjestöjä, kuten KRIS ry sekä kriminaalihuollon tukisäätiö, joiden toiminnan tavoitteena on edistää rikostaustaisen elämänhallintaa ja osallistumista sekä ehkäistä uusintarikollisuutta. Näiden muutamien järjestöjen pääasiallisena kohderyhmänä ovat erityisesti rikostaustaiset henkilöt ja heidän läheisensä (Valkama 2014, 93). Työskentely lainrikkojien kanssa vaatii usein laaja-alaista, eri sektoreiden välistä yhteistyötä, josta tuotettavan tiedon avulla on mahdollista kehittää

jaettuja toimintamalleja ja kehyksiä palvelurakenteiseen vaikuttamiseen sekä erilaisten ongelmien kohtaamiseen (Rikosseuraamuslaitos 2014, 16–18). Yhdessä järjestöt, viranomaiset sekä muut kentällä toimivat kykenevät luomaan edellytyksiä sijoittumiselle takaisin yhteiskuntaan (Karsikas 2014a, 31).

Rikosseuraamusalalla on lomittain sekä yhtäaikaaisesti saatavilla monia toimintaohjelmia, joiden tavoitteena on rikollisuuden uusimisen minimoiminen sekä yhteiskuntaan integroituminen (Väyrynen ym. 2014, 7). Lisäksi keskeisiä toimintaohjelmien tavoitteita ovat vaikuttaminen rikollista käyttäytymistä tukeviin asenteisiin, ongelmanratkaisutaitoihin sekä rikoskierteen katkaisemiseen. (Karsikas 2005, 11). Naispuolisten rikoksentekeijöiden näkökulmasta toimintaohjelmien haasteena on kuitenkin, että ne ovat suunnattu pääsääntöisesti miesenemmistölle (Salovaara 2019, 24, 34). Lisäksi Kujala ja Hiltunen (2020, 7, 10) toteavat, että tietyistä kokemuksista, kuten äitiydestä, parisuhteesta ja koetusta väkivallasta avautuminen on mahdotonta, jos ryhmässä on mukana miespuolisia osallistujia.

Tutkielmaa kirjoittaessa etsin tietoa erityisesti rikostaustaisille naisille suunnatuista ohjelmista Suomessa. Omat havaintoni täydensivät Salovaaran (2019) huomiota ohjelmien suuntaamisesta paljolti miespuolisille kohderyhmille. Joitain nais erityisyyden huomioivia ohjelmia sekä hankkeita on kuitenkin Suomessa saatavilla.

Tutkielman aineiston kannalta keskeinen on Kris ry:n Irti Rikollisesta elämäntavastamuutosohjelman naisryhmä, joka tarjoaa mahdollisuuden käydä läpi omia kokemuksia sekä menneisyyttä vain naispuolisten osallistujien kesken. Yksi erityisesti naisvangeille suunnattu hanke on ollut lisäksi Kriminaalihuollon tukisäätiön Naiset näkyviksi- hanke (2018–2021), jossa nais erityisen työn lähtökohtana oli tutkimukseen pohjautuva tieto nais erityisistä tukitarpeista sekä taustatekijöistä rikostaustaisille naisille, jossa työskentelyä toteutettiin psykososiaalisena ja moniammatillisena työskentelynä. (Kriminaalihuollon tukisäätiö 2022). Lisäksi esimerkiksi nais- ja perhetyön hanke Verna (2011–2014) syntyi tavoittelemaan erityisesti päihdemaailmassa olevia naisia, ja heidän tuen tarpeeseensa vertaistoiminnan keinoin (Varonen 2014).

Rikoksentekeijöille suunnattujen toimintaohjelmien teoreettiset lähtökohdat ovat usein kognitiivis-behavioristisessa ajattelumallissa (Karsikas 2005, 45). Kognitiivis-behavioraalinen lähestymistapa tarjoaa rikoksentekeijöille järkipäisiä sekä tajunnallisia kykyjä itsetietoisuuden saavuttamiseen, ja sitä kautta myös identiteetin muutokseen kohti ei-

rikoksenteekijän identiteettiä (Bachman ym. 2016, 183). Lisäksi entisen rikoksenteekijöiden näkeminen yksilöiden vahvuuksiin perustuvan käytännön valossa on ratkaisevaa rikollisuudesta irtautumisen tukemisen kannalta, ja myös sillä voi olla positiivinen vaikutus rikoksenteekijän identiteetin muutokseen. (Nixon 2020, 47–48). Rikollisen identiteetin muodostumisen torjuminen tulisi aloittaa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa (Laine 2014, 303). Useammat teoreettiset näkökulmat kuitenkin esittävät, että yksilöiden on mahdollista rakentaa tukea antavia ihmissuhteita ja vastavuoroisesti muita tukemalla laajentaa tarjolla olevan tuen määrää (Crocker & Canevello 2008, 556).

Erilaisissa toimintaohjelmissa voidaan myös vaikuttaa rikollista käyttäytymistä tukeviin asenteisiin, vihamielisyyteen sekä tunne-elämään ja sen haasteisiin (Karsikas 2005, 27). Laineen (2014, 301) mukaan kognitiivisessa lähestymistavassa keskitytään yksilöiden asenteisiin sekä ajattelutapoihin, jotka pitävät yllä rikollista käyttäytymistä, ja siten toiminnassa perehdytään usein itse rikokseen. Lisäksi Laine (2014, 291) toteaa, että kuntoutuksen aikaansaamat myönteiset vaikutukset saattavat tulla esiin vasta myöhemmin.

Ohjelmatyössä voidaan hyödyntää vertaistukeen perustuvaa toimintaa. Vertaistueksi voidaan määritellä sosiaalinen tuki, joka pohjautuu kokemusten jakamiseen kaltaisten kesken vastavuoroisesti, luoden sekä sosiaalista että emotiivista tukea. Vertaistukea voidaan toteuttaa sekä ryhmätyöskentelynä että yksilötyönä. (Kippola- Pääkkönen 2018, 174–176, 185.) Vertaistuki voidaan määritellä myös muutosprosessina ja yksilön voimaantumisenä, jossa tämä tunnistaa omat vahvuudet sekä voimavarat (Valkama 2014, 98). Vertaistukeen kohdistuva tutkimus on pääasiassa keskittynyt tarkastelemaan uusintarikollisuutta toiminnan kohteena olevien yksilöiden näkökulmasta (Nixon 2020, 53). Vertaistymisen keinoin on mahdollista aikaansaada hyötyjä mentoroitavan lisäksi myös vertaistymistä tekeville, esimerkiksi voimaantumisen kokemuksen kautta (Kavanagh & Borril 2013).

Suomessa vertaistuki voi toimia yhteisöllisenä tuen muotona, vaikka sen avulla ei voida purkaa hyvinvointivaltion psykososiaalisia palveluita (Kippola- Pääkkönen 2018, 185). Eri sektoreiden palveluissa on erilaisilla muutosta selittävillä teorioilla sekä tieteellisiin käsityksiin nojaavilla arkikäsitteillä vaikusta siihen, miten asiakkaaseen suhtaudutaan ja millaiseksi tämän subjektiviteetti määräytyy (Rikosseuraamuslaitos 2014, 55). Vertaistymiseen perustuva työskentely mahdollistaa henkilökohtaisten kokemusten jakamisen ja Nixonin (2020) mukaan vertaistymistä tekevät käyttävätkin rikollisuudesta irtautumista koskevia henkilökohtaisia narratiiveja herättääkseen toivoa muissa. Vertaistuki sekä kolmannen

sektorin tukimuodot ovat rikosseuraamusalalla hyväksi havaittuja toimenpiteitä (Tyni 2015, 72)

Myös sosiaalityölle on hahmottunut paikkansa entisten rikoksenteekijöiden sekä vankilasta vapautuvien parissa tehtävässä työskentelyssä. Sosiaaliolla muotoutuneet hyvät käytännöt perustuvat vuorovaikutukselle, ja ne ovat nousseet erilaisen kehittämistyön alustalta (Rantanen & Toikko 2014, 121). Yhtenä toimivana käytäntönä voidaan työskentelyssä käyttää motivoivaa haastattelua. Sosiaalityön näkökulmasta motivoivan haastattelun ominaispiirteinä on ajatus siitä, että se sallii asiakkaiden tunteiden ja tarpeiden ristiriitaisuuden, ja se on todettu toimivaksi interventioksi muutosvastaisten asiakkaiden kanssa. (Väyrynen ym. 2014, 26, 74.)

Rikosseuraamusalla tapahtuvan sosiaalityön näkökulmasta voidaan lisäksi tarkastella voimaantumisen käsitettä, joka voidaan liittää osaksi kuntoutumisen prosessia. Karsikas (2005) viittaa päihdeongelmaisten vankien voimaantumista koskevassa tutkimuksessaan voimaantumisella yksilön kasvuun vastuun ottamisessa, henkilökohtaisen kehityksen sekä ympäristön tarjoaminen mahdollisuuksien puitteissa. Tällöin olennaiseksi muodostuu yksilön voimavarojen ja toiminnan edellytyksien tukeminen, jossa muutosprosessi voi lähteä liikkeelle ottamalla vastuuta omista teoista (Karsikas 2005, 34–35). Näin ollen asiakkaan subjektina toimimisen potentiaalia lisää se, että asiakas ei määräydy palveluverkostossa vain toiminnan kohteeksi (Rikosseuraamuslaitos 2014, 46).

Tämä voimaantumisen määrittäminen asettuu lähelle tutkielmassa esille nousevaa entisten rikostekijöiden muutosprosessia, jossa yksilö itsessään sekä ympäristö asettuvat muutoksen mahdollistajiksi. Tutkielman aineistossa korostuu järjestön tarjoaman vertaistuen merkitys sekä kertomukset siitä, kuinka muutosohjelmaan hakeutuminen ja aloittaminen ovat olleet tiivisti yhteydessä rikollisuudesta elämäntavasta irtautumisen sekä vankilasta vapautumisen aikaan. Näin ollen välittömästi tarjolla olevan, rikollisuudesta irtautumista tukevan ohjelmatyön voidaan nähdä vastaavaan entisten rikostentekijöiden yksilöllisiin sekä sosiaalisiin tarpeisiin.

3 IDENTITEETTI TUTKIMUKSEN NÄKÖKULMASTA

3.1 Identiteetin määrittelyä

Identiteettiä on tutkittu laajasti eri tieteenaloilla ja sen rakentumisesta on mahdollista tarkastella useista eri näkökulmista. Identiteetistä on tehty runsaasti sosiaalistieteellistä tutkimusta. Näkökulmani identiteettiin tässä tutkielmassa on, miten identiteettiä rakennetaan kertomuksessa ja millaiseksi prosessiksi identiteetin rakentaminen muodostuu. Ymmärrän identiteettiin sisältyvän myös yksilön arvomaailman, ja siten pyrkimyksen elää omien arvojen mukaisesti. Tämä ajatus pitää sisällään myös yksilön sisäiset arvoristiriidat, eli arvojen ja itse toiminnan yhteentörmäykset.

Identiteettiä tutkinut sosiologi Stuart Hall (1999) on jakanut identiteetin kolmeen erilaiseen käsitykseen, valistuksen subjektiin, sosiologiseen subjektiin sekä postmoderniin subjektiin. Valistuksen subjektina identiteetti nähdään yksilön ”keskuksesta” muodostuvana jatkuvana ominaisuutena. Sosiologisen subjektina identiteetti ei ole vain autonominen, vaan rakentuu vuorovaikutuksessa yhteiskunnan kanssa. Postmodernissa käsityksessä identiteetti hahmotetaan subjektina, joka muotoutuu ja muokkautuu jatkuvasti toisistaan eroaviksi identiteeteiksi, jotka voivat olla myös ristiriitaisia toisiinsa nähden (Hall 1999, 21–23). Lisäksi Hallin (1999, 245, 250) mukaan eri tieteenaloilla on kritisoitu näkemystä identiteetistä täydellisenä ja yhdenmukaisena, ja sen sijaan hän toteaa sen muodostuvan useista toisiaan risteävistä näkökulmista ja käytännöistä.

Erik H. Erikson (1980) on kehittänyt egoidentiteetin käsitteen 1940-luvulla, jossa pelkkään ihmisen omakuvaan nojaava identiteettikäsitteistä laajennetaan ottamalla huomioon myös kulttuurin, yhteiskunnan sekä perheen vaikutus. Tätä egoidentiteetin käsitettä on edelleen jatkettu tarkastelemalla identiteettiä vaihtelevasti sosiaalisten kategorioiden, ryhmäjäsenyyksien sekä toisaalta jatkuvuuden kautta. (Rautio 2006, 18–19.) Lisäksi Erving Goffman (1966) on tutkinut identiteettiä erityisesti sosiaalisen identiteetin näkökulmasta, jossa identiteetin nähdään rakentuvan yksilön ollessa osa sosiaalista yhteisöä.

Identiteetin käsitteen historia on lähtöisin filosofiasta, ja historian läpi sosiaalitieteissä on tutkittu identiteetin rakentumista ja siihen kohdistuvia muutoksia. Esimerkiksi essentialistisen eli olemusajattelun mukaan identiteetti nähdään vakaana, pääsääntöisesti muuttumattomana rakentuen yhteisille kokemuksille. Sen sijaan postmodernin näkemyksen

mukaan identiteetti on ajassa muuttuva, ajoittain myös ristiriitainen kokemuksien tuote (Kuusela, 2006, 36–39) Raution (2006, 20) mukaan nykypäivänä ihmisten elämässä korostuukin toistuva valintojen tekeminen sekä yksilöön kohdistuva vaatimus jatkuvasta muuttumisesta. Lisäksi esimerkiksi Brinthaupt ja Scheier (2022, 4) esittävät, että identiteetti voi koostua monista erilaisista puolista, joista jotkut ovat negatiivisia ja toiset positiivisia tai niiden välimaastossa olevia.

3.2 Kulttuurinen, sosiaalinen ja narratiivinen identiteetti

Identiteettiä voidaan tarkastella erilaisista näkökulmista, minkä vuoksi sen yksinkertainen määrittäminen on haastavaa. Identiteettiä on lähestytty kolmella sellaisella tavalla, jotka soveltuvat parhaiten oman tutkielmani lähestymistapaan. Nämä ovat sosiaalinen ja kulttuurinen sekä narratiivisesti rakentuva identiteetti.

Wesely (2022, 946, 962) toteaa identiteetin merkityksen rakentuvan sukupuolen lävistävän sosiaalisen vuorovaikutuksen läpi, joka on juurtunut institutionaaliin sekä rakenteellisiin konteksteihin. Identiteettiä käsittelevässä tutkimuksessa on tavanomaista tehdä erotus henkilökohtaisen ja sosiaalisen identiteetin välille. Henkilökohtainen identiteetti merkitsee ihmisen mielikuvaa itsestään, kun taas sosiaalinen identiteetti mielikuvaa itsestä erilaisten roolien kantajana. Näiden erottelussa on kuitenkin vaihtelevuutta eri suuntauksissa (Kuusela 2006, 46.)

Sosiaalinen identiteetti muodostuu ihmissuhteiden kautta eri yhteisöissä ja ryhmässä (Karsikas 2005, 102). Sosiaalisessa identiteetissä yksilön identiteetti määrittyy erilaisten roolien kautta, ja yksilön suhde ympäröivän yhteiskunnan ja yhteisöjen kautta määrittää millaiseksi sosiaalinen identiteetti rakentuu. Persoonallisessa identiteetissä yksilö sen sijaan antaa merkityksiä elämäntapahtumille ja tulkitsee niitä omasta näkökulmasta ja siten rakentaa omaa identiteettiä (Mäki 2017, 35.) Hallin (1999, 39) mukaan identiteetti muotoutuu yksilölle tiedottomissa prosesseissa, jossa yksilön identiteetti määrittyy siten, miten yksilö hahmottavaa ulkopuolisten hänet näkevän.

Rikoksenteelijän sekä entisen rikoksenteelijän identiteettiin voidaan yksilöä ympäröivän yhteisön sekä yhteiskunnan asettaa tiettyjä olettamuksia. Olen tutkielman alussa käsitellyt lyhyesti leimaamista sekä toiseutta. Vaikka yksilö olisi jo irtautunut rikoksista, voidaan hänet silti yhä ulkopuolelta leimata tai asettaa erilaiseen asemaan. Tämä tuli ilmi haastattelemieni

naisten kertomuksissa. Omaa identiteettiä verrattiin yhteiskunnan asettamaan normaalin ihmisen identiteettiin, ja tämä saattoi aiheuttaa itseensä kohdistuvia epävarmuuden kokemuksia kanssakäymisissä muiden ihmisten kanssa.

Sosiaalisen identiteetin näkökulmasta identiteetti sisältää sosiaalisen vuorovaikutuksen elementin, joka perustuu itsepohdiskeluun yksilön ympäristön, sekä siihen kuuluvien suhteiden kontekstissa. Näin ollen identiteetissä voidaan nähdä olevan ideologinen rakenne, joka kuvastaa yksilön asemaa, voimavaroja sekä uskomuksia yhteiskunnassa (Brinthaupt & Scheier 2022, 4.) Vuorovaikutus on itsetuntoa vahvistavaa silloin, kun ihminen tulee ymmärretyksi ja kuulluksi siten, kun itse toivoo, ja häpeä voi puolestaan kuvata vuorovaikutuksessa syntyviä negatiivisia tunteita (Granfelt 2004, 147). Haastatellut naiset toivat esille, kuinka vuorovaikutus itselle vertaisten ihmisten kanssa auttoi vähentämään itsestä kannettua häpeäleimaa itseään ja menneisyyttä koskien.

Kulttuurinen identiteetti nähdään staattisen, jonakin olemisen sijasta joksikin tulemista, jonka vuoksi identiteetti tulisi ymmärtää kertomuksessa rakentuvaksi prosessiksi, jossa puheen subjekti sekä puhuva subjekti eivät kuitenkaan ole toisiinsa nähden täysin identtisiä. Identiteetit nähdään nimettyinä tapoina, joita vasten yksilöt asemoituvat ja peilaavat menneisyyden kertomusten vaikutusta vallitsevaan minään. (Hall 1999, 223, 227.) Kulttuurisen identiteetin keinoin voidaan selittää ja jäsentää yhteiskunnassa tapahtuvia asioita. Vaikka kokemukset vaikuttavat identiteetin syntymiseen, ne eivät täysin määrittele sitä, sillä yksilöiden tulkinta omaista kokemuksista vaihtelee tilanteen ja ajan mukaan. (Kuusela 2006, 40, 43–44.) Tämä kulttuurisen identiteetin määritelmä kuvastaa myös aineistossa esiin tulevaa identiteetin prosessimaista ominaisuutta, menneisyyden kokemusten vaikutusta nykyhetkeen. Ajatuksen voi haastatteluaineiston perusteella tiivistää mielestäni esimerkiksi kysymykseksi siitä kuka haluan olla, tai millaiseksi haluaisin tulla?

Narratiivisen tutkimuksen tarkastelun kohteena ovat kertomukset, joiden avulla yksilöt tuovat esille itseään ja elämää koskevia merkityksiä. Kertomukset eivät ole muuttumattomia, vaan niitä rakennetaan uudelleen ja korjataan läpi elämän vuorovaikutuksen sekä kollektiivisuuden kautta (Paananen 2008, 19.) Kertomukset sovitetaan ja kohdistetaan juoneksi, johon persoona liitetään, ja kertomuksesta luodaan henkilöhahmon identiteetti (Kaasila 2008, 44).

Narratiivisessa suuntauksessa yksilöt rakentavat omaa identiteettiään omien tulkintojen sekä tarinoiden kautta. Identiteetti voi kehittyä erilaiseksi olosuhteiden muuttuessa ympäristössä, ja minäkäsitys ja henkilökohtainen identiteetti voivat kehittyä läpi elämän (Mäki 2017, 41, 47.) Identiteetti voidaan hahmottaa muodollisesti ja sisällöllisesti jokaisen henkilökohtaiseksi tarinaksi, joka sisältää sen merkitykselliset osat (Salo 2008, 82) Näin ollen narratiivisesta näkökulmasta tarinoiden kertominen voidaan nähdä ihmisten tavaksi luoda omaa identiteettiä ja yhtäaikaaisesti pitää yllä sen jatkuvuutta (Laitinen & Uusitalo 2005, 122).

Tutkielman aineisto koostuu naispuolisten osallistujien haastatteluista, minkä vuoksi identiteettiä tarkasteltaessa on otettava huomioon myös sukupuolen vaikutus. Pirskanen (2006, 94–95) toteaa, että nais- ja miessukupuoliin liitetyt käsitykset esimerkiksi fyysisten tai persoonallisten ominaisuuksien puolesta näyttäytyvät usein yksinkertaistetuilta, sillä sukupuoli voidaan hahmottaa monin eri tavoin tuotettuna ja esitettynä. Tässä tutkielmassa tarkastelen sukupuoli- identiteetin rakentumista erityisesti naispuolisten rikoksentekijöiden näkökulmasta yhteiskunnassa, jossa enemmistö rikostekijöistä edustaa miessukupuolta.

Analyysissa määrittelen identiteettiä (Törrösen 2010, 151) tavoin jatkuvan tulemisen tilan prosessiksi, jossa se saa tilanne- ja kontekstikohtaisia merkityksiä. Identiteetin määrittelemisen prosessimaisena peilautuu osaksi muutosprosessin tutkimista, jossa se rakentuu osaksi tarinaa rikollisesta elämäntavasta irtautuessa. Lähestyn ihmiskäsitystä eksistentiaalisena, jossa ihminen nähdään yksilöllisenä, ympäröivää maailmaa omista lähtökohdistaan tarkastelevaksi, mutta samanaikaisesti ”sosiaalisen kulttuurin muokkaamana” (Hautala & Kaarakka 2018). Tämä lähestymistapa peilaa myös aineistoa, jossa omaa identiteettiä peilataan yhteiskunnassa normaaliin pidettyyn identiteettiin, jonka voi nähdä rakentuneena nimenomaan sosiaalisten ja kulttuuristen arvojen sekä tiettyjen käyttäytymismallien pohjalta.

4 TUTKIMUSASETELMA JA TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tutkimuskysymys ja tutkielman tavoite

Tämän tutkielman tavoitteena on selvittää, miten entiset rikoksenteelijät kertovat muutoksista identiteetissään sekä arvoissaan rikollisesta elämäntavasta irtautumisen jälkeen. Tutkielmassa näkökulmani kohdistuu muutokseen, minkä vuoksi lähestyn identiteettiä sekä arvoja narratiivisen lähestymistavan mukaisesti. Kiinnostuksena on ihmisten omaa elämää koskevat kertomukset, sekä itsensä asemoiminen suhteessa muihin ihmisiin ja ympäristöön. Tutkielmassa lähestyn identiteettiä ja arvoja sekä rikollisen elämäntavan aikana että rikollisesta elämäntavasta irtautumisen jälkeen, tarkastelun keskittyessä erityisesti identiteettikuvauksissa ja arvoissa tapahtuviin muutoksiin. Tutkimuskysymykseni on seuraava:

- 1) Miten haastateltavat kuvaavat identiteetissä ja arvoissa tapahtuvia muutoksia rikollisesta elämäntavasta irtautumisen jälkeen?

4.2 Aineiston esittely ja aineistonkeruumenetelmä

Tutkielmani on laadullinen tutkimus, jonka aineiston olen kerännyt ryhmähaastattelussa. Laadullinen tutkimuksessa on Tuomen ja Sarajärven (2018, 27) mukaan kyse aineiston tarkastelusta empiirisen analyysin keinoin. Ihmis- ja yhteiskuntatutkimuksessa laadulliset menetelmät liitetään hermeneuttiseen, eli ymmärrettävään tiedekäsitykseen. Tässä tiedekäsityksessä ihminen nähdään erottuvan vapaan tahdon sekä tietoisuutensa vuoksi muista luonnonolioista, minkä vuoksi yksilöllistä kuin yhteisössä tapahtuvaa toimintaa on analysoitava tietoisena, eri merkityksiä ja arvoja sisältävänä. (Tuomivaara 2005, 29.) Ymmärtäminen ihmistutkimuksessa metodina sisältää psykologisen näkökulman, joka pitää sisällään heittäytymisen tutkimuskohteen motiiveihin sekä ja ajatuksiin, ja käytäntöjen käsittämisen merkityksen ja tarkoitusten kautta (Tuomi & Sarajärvi 2018, 33–34). Näin ollen tutkielmassa on tarkoituksena ymmärtää ja hahmottaa kertomuksia haastateltavien omista motiiveista ja merkityksistä katseltuna.

Tutkimusprosessi lähti liikkeelle yhteisestä tapaamisesta KRIS ry:n työntekijän kanssa, jossa keskustelimme KRIS ry:n toiminnasta sekä Irti Rikollisesta elämäntavasta muutosohjelman

sisällöstä yleisesti sekä toin esille mistä näkökulmasta olisin kiinnostunut toteuttamaan tutkielmani. Tutkimuslupaa ei tarvittu erikseen hakea, vaan toimitin tutkimussuunnitelman sekä saatekirjeen tutkielman sisällöstä eteenpäin välitettäväksi suoraan ohjelman hankevastaavalle. Tutkielman haastatteluun osallistuvien tavoittelemisen järjestettiin suoraan KRIS ry:n kautta, ja haastateltavia löytyi yhteensä viisi naispuolista henkilöä. Ryhmähaastattelu sovittiin järjestettäväksi KRIS ry:n tiloissa, joka oli haastateltaville tuttu ympäristö. Paikan valinnalla oli myös tarkoitus neutralisoida institutionaalisen kontekstia, joka Salon (2008, 73) mukaan asettaa osallistujat toistaan eroaviin tiedollisiin asemiin ja määrittää keskustelulle tietyntylaisia toiminnan rajoitteita.

Haastattelu toteutettiin lopuksi kahdessa osassa, josta toinen etäyhteyden välityksellä. Ensimmäiseen haastattelussa osallistujia oli kolme ja toisessa kaksi. Molemmat ryhmähaastattelut toteutettiin elokuussa 2022. Paikalla haastattelussa myös KRIS ry:n työntekijä, mutta sukupuoleen kohdistuvan rajauksen vuoksi en ole tutkielmassa ottanut työntekijää osaksi aineistoa, enkä haastattelijana nähnyt työntekijän läsnäololla olleen vaikutusta haastattelutilanteeseen tai tutkielman tulosten kannalta. Osallistujat sekä paikalla ollut työntekijä tunsivat toisensa etukäteen KRIS ry:n toiminnasta. Ensimmäinen haastattelu oli kestoltaan noin puolitoista tuntia ja etäyhteydellä pidetty hieman alle tunnin.

Aineistonkeruuta suunnitellessa oli osallistujien kriteerien rajaaminen selkeä prosessi. Haastattelujoukon rajaamisessa oli aluksi lähdettävä liikkeelle Irti rikollisesta elämäntavasta -muutosohjelmaan osallistumista koskevista kriteereistä. Muutosohjelmaan voivat hakeutua rikollisen elämäntavan omaavan sekä rikoksia tehneet vähintään 17-vuotiaat henkilöt, joilla ei ole aktiivista päihteidenkäyttöä. Ohjelman toteutus edellyttää lisäksi osallistujien rekrytointivaiheen. Muutosohjelmaan osallistuvien tulee täyttää psykososiaalista taustaa selvittävä arviointilomake, osallistua motivoivaan haastatteluun sekä suorittaa PIKT-testi (Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles), jossa tietyn pistemäärään saaneet valitaan mukaan ohjelmaan. Suomen kielen taidon tulee olla riittävä ja edulliseksi katsotaan myös kiinnostus muutokseen. (Irtirikollisuudesta.fi)

Selkeiden kriteerien rajaaminen on erityisen merkittävää silloin, kun osallistujien rekrytointi hoidetaan ulkopuolisen toimijan kautta (Pietilä 2017, 99). Ylläkuvattujen muutosohjelman kriteereiden lisäksi edellytyksenä tutkimushaastatteluun osallistumiselle olivat, että muutosohjelma oli loppuun suoritettu, osallistujan tuli olla täysi-ikäinen sekä sukupuoleltaan nainen. Oman mielenkiintoni perusteella olin kiinnostunut haastattelemaan naispuolisista

osallistujista koostuvaa ryhmää, minkä vuoksi naispuolisuus määräytyi myös haastateltavan kriteeriksi.

Tutkielman aineisto on kerätty haastattelulla. Haastattelu on kyselyn ja havainnoin ohella yksi laadullisen tutkimuksen yleisimmistä aineistonkeruumenetelmistä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 83) Toteutin haastattelun teemahaastatteluna eli puolistrukturoituna haastatteluna. Teemahaastattelussa edetään tiettyjen etukäteen valittujen ja keskeisten teemojen mukaisesti ja niitä tarpeen mukaan tarkennetaan lisäkysymyksillä. Teemahaastattelun etuna on Tuomen ja Sarajärven (2018, 87–88) mukaan, että saatujen vastausten perusteella on kysymyksiä mahdollista syventää tai tarkentaa.

Myös ryhmähaastattelussa painottuu vuorovaikutus haastattelussa haastattelijan sekä jokaisen osallistujan välille (Valtonen, 2005, 186). Ryhmähaastattelussa oli ajoittain mukana myös ryhmäkeskustelun piirteitä, jossa ryhmän vuorovaikutuksen potentiaalin voimin on mahdollista synnyttää uusia ja odottamattomia näkökulmia aiheen tarkasteluun (Valtonen 2005, 187). Ensimmäisessä ryhmähaastattelussa syntyi haastattelun lopussa esimerkiksi keskustelua naisten ja miesten välisen aseman eroista rikos- ja päihdemaailmassa, jota en ollut erikseen nostanut haastattelussa esille.

Ryhmähaastattelussa tutkijan rooli on jossain määrin erilainen yksilöhaastatteluun verrattuna, sillä tutkijan tehtäväksi ryhmätilanteessa muodostuu tukea toimivaa ja eri näkökannat huomioon ottavaa vuorovaikutusta, mikä voi sisältää myös vaikeasti ennakoitavia tapahtumia sekä keskustelun hajanaisuutta. (Pietilä 2017, 90–92.) Haastattelussa neutraalisuus on keskeinen ominaispiirre, ja se hahmotetaan monesti osaksi haastattelijan professionaalisuutta (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 37). Ryhmähaastattelussa kävi ilmi, että haastateltavat olivat aikaisemmin keskustelleet ryhmämuotoisesti identiteettiin sekä arvoihin liittyvistä kysymyksistä, minkä vuoksi ryhmätilanne oli osallistujille jo ennestään tuttu. Ryhmähaastattelutilanteessa tutkijana jouduin kohdistamaan huomiota siihen, että en johdattelisi haastattelua tiettyyn suuntaan vahvistaen toivomiani vastauksia. Stewartin ja kumppaneiden (2009, 595) mukaan ryhmähaastattelun rajoitteena onkin, että haastattelijaa saattaa tietoisesti tai tiedottomasti ohjata keskustelua tuomalla esiin vihjeitä minkälaiset vastaukset ovat toivottuja.

Suunnittelin haastattelurungon (Liite 2) siten, että sen avulla olisi mahdollista tarkastella muutosta rikollisen elämäntavan alkamisesta siitä irtautumiseen sekä haastateltavan

nykytilanteeseen. Tämän vuoksi haastattelurunko eteni kronologisessa järjestyksessä, jossa haastattelijana esitin aluksi kysymyksen, johon haasteltavat saivat vapaassa järjestyksessä vastata, ja jätin tilaa myös haastateltaville kommentoida ja täydentää toistensa vastauksia. Haastattelun teemoina olivat nuoruus, rikollisen elämäntavan ja siitä irtautumisen aika sekä nykytilanne, joita lähestyttiin minäkuvan ja arvojen näkökulman kautta

Ryhmähaastattelutilanteessa haasteena on puheenvuorojen tasainen jakautuminen, jonka vuoksi pyrin haastattelutilanteessa ottamaan kaikki haastateltavat huomioon, vaikka alussa ei ollut erikseen sovittu puheenvuoroihin liittyvästä järjestyksestä, vaan tarkoituksena oli avoin keskustelu. Tästä huolimatta haastattelutilanteessa osa haastateltavista oli enemmän äänessä ja pitivät pidempiä puheenvuoroja, kun osa taas yhtyi enemmän muiden vastauksiin tai piti muuten puheenvuorot lyhyempänä. Haastattelijana pyrin mielestäni osoittamaan huomiota ja tarjoamaan puheenvuoroa, mikäli huomasin että jokin haastateltavista ei ollut hetkeen ottanut kantaa keskusteluun.

Toinen haastatteluista pidettiin etäyhteyden välityksellä, jossa koin haastavampana ohjata keskustelua tai puheenvuoroja tekniikan tuoman haasteiden vuoksi. Tilannetta osaltaan kuitenkin helpotti se, että toisessa haastattelussa oli haasteltavia vähemmän. Ajoittain haastattelutilanteessa osa haastateltavista saattoi yhtyä toisen haastateltavan vastaukseen, jolloin vastausta ei avattu sen enempää koskien omaa kokemusta. Haastattelijana näissä tilanteissa en joka kerta pyytänyt haastateltavaa tarkentamaan omia kokemuksiaan, jonka tutkimuskysymyksen kannalta keskeistä tietoa saattoi jäädä aineiston ulkopuolelle. Ryhmähaastattelussa koin kuitenkin pääsääntöisesti saaneeni tutkimuskysymyksen kannalta olennaista sekä määrältään riittävästi analysoitavaa aineistoa.

Haastattelutilanne oli itselleni uusi ja mielenkiintoinen kokemus. Sosiaalityön asiakastyötä tehneenä haastattelutilanteessa oli mukana samoja elementtejä. Kysymykset olivat kuitenkin teemahaastattelun mukaisesti enemmän strukturoituja ja väistämättä huomasin usean kerran tarkistavani haastattelun nauhoituksen tallentumista. Jälkeenpäin pohdittuna avoimemmat kysymykset olisivat toimineet myös hyvin haastattelussa ja niiden avulla vapaata kerrontaa olisi mahdollisesti tullut enemmän.

En tehnyt haastattelun aikana erillisiä muistiinpanoja, sillä halusin keskittyä kuuntelemiseen ja ajattelin niiden tekemisen vaikeuttavan keskittymistä. Ennen haastattelun alkamista minulla ei ollut haastatteluun osallistuvista ennakkotietoa sukupuolta lukuun ottamatta. Koin

tämän eduksi, sillä minulla ei ollut haastatteluun mentäessä ennakko-odotuksia, vaan pääsin tutustumaan haasteltaviin ja heidän tarinoihinsa haastattelun vähitellen edetessä. Haastattelijana minut yllätti se, kuinka avoimesti naiset kertoivat kokemuksistaan. On kuitenkin huomattava, että vastaajajoukko ei edusta kaikkia rikostaustaisia naisia, vaan kyseessä on suhteellisen pieni joukko, joiden nykyinen elämäntilanne sekä vointi salli haastatteluun osallistumisen.

4.3 Narratiivinen analyysi

Aineiston analyysimenetelmänä olen käyttänyt narratiivista analyysia. Narratiivilla voidaan viitata kaikkeen kirjoitettuun tai puhuttuun kertomukseen, esitykseen ja tarinaan. Kertomuksen voidaan nähdä rakentuvan ainakin kahdesta toisiaan ajallisesti seuraavista tapahtumista (Mäki 2017, 43–44.) Olen valinnut käyttää kertomuksen käsitettä, sillä tutkielmassa tarkastelen, miten haastateltavat näkevät eri elämäntapahtumien laittaneen alulle muutoksia ja uusia tapahtumasarjoja elämässä.

Narratiivisessa tutkimuksessa identiteetti havaitaan tarinallisena tuotteena, joka muodostuu suhteessa yksilön toimintaympäristöön. Kertomuksen kautta esiin tulevat omat näkökannat sulkevat sisäänsä osia kertomuksen tuottajan identiteetistä (Mäki 2017, 47.) Jenni Mäen (2017) tavoin hahmotan identiteettiä koskeviksi kertomuksiksi aineistosta sellaiset sisällöt, joissa tarkastellaan omaa toimintaa suhteessa ympäristöön. Lisäksi olen hahmottanut identiteettikertomuksiksi sellaiset, jossa itseen kohdistuvaa kerrontaa peilataan omaan asemaan eri yhteisöissä ja laajemmin yhteiskunnassa. Tuloksissa olen tarkastellut arvoissa tapahtuvia muutoksia omassa luvussaan, vaikka hahmotan niiden sisältyvän myös osaksi identiteettikertomusta.

Kaasila (2008, 41–43) toteaa elämisen tapahtuvan kertomuksien maailmassa, jotka pitävät sisällään yksilölle ja yhteisölle merkittäviä tapahtumasarjoja, jolloin narratiivisessa analyysissa mielenkiinto kohdistuu siihen, miten tapahtumista kerrotaan ja puhutaan. Narratiivisessa analyysissa aineiston pohjalta jälleenrakennetaan uusi kertomus, joka tuottaa tutkittavasta ilmiöstä elämänkerrallisia merkityksiä (Paananen 2008, 20). Narratiivinen tutkimus voidaan liittää elämäkertatutkimukseen, jossa ollaan kiinnostuneita sosiaalisesta toiminnasta. Yksilö rakentaa merkityksiä jokapäiväisistä elämän kokemuksista, ja siten rakentaa itselleen elämänkerrallista tietopohjaa. Kertomuksen kautta voidaan tunnistaa mitkä

ovat yksilön elämässä tärkeitä asioita. Yksilöt tulkitsevat sosiaalista lisäksi oman elämäkerran kautta, vaikka merkitykset ovat jokseenkin sosiaalisesti rakentuneita (em. 22–23).

Narratiivisen lähestymistavan mukaisesti aineisto muodostui haastateltavien kertomista tapahtumasarjoista, joissa keskipisteenä oli muutos. Lähtökohtaisena ajatuksena on, että narratiivit ovat ihmisten luonteenomaisia sekä sisimmäisiä tapoja tutkia itseään sekä omia elämäkokemuksiaan (Laitinen & Uusitalo 2005, 111). Salovaaran (2019, 18) mukaan narratiivisuus on hyödyllinen analyysi- ja tutkimusmenetelmiä tutkiessa marginaalin marginaalia, jolla hän viittaa tutkimuksessaan naisten marginaaliseen osuuteen rikostaustaisista, rikostaustaisen edustaessa yhtä yhteiskunnan marginaalia. Tämä marginaalin marginaali käsite sopii myös omaan tutkielmaani haastattelujoukon koostuessa naispuolisista entisistä rikoksentehtäjäistä.

Aineiston analyysissä olen kohdistanut tarkastelunäkökulman muutosprosessiin, jossa olen hyödyntänyt Laitisen (200, 182) mukaan narratiivisessa analyysissä yleistä lähestymistapaa kirjoittaa tarina auki tapahtumien kronologisen järjestyksen mukaisesti, tarkastellen kuitenkin eri tapahtumien välistä suhdetta toisiinsa. Tulososio etenee näin ollen haastateltavien lapsuuden ja nuoruuden kokemuksista rikollisen elämänvaiheen kautta nykyhetkeen, peilaten tähän ulkoisten ja sisäisten tekijöiden vaikutusta identiteettiä ja arvoja koskevaan muutosprosessiin.

Tutkielmaprosessissa aineiston litterointi oli aikaa vievä osuus, sillä ryhmähaastattelun vuoksi oli puhtaaksikirjoittamisen nauhoitteelta erotettava jokainen puhuja erikseen myös päällekkäisestä keskustelusta. Litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 50 sivua fontilla Arial, fonttikoko 1,5 ja riviväli 1,5. Bucholtzin (2000, 1440–1441) mukaan litteroinnissa tehtävät ratkaisut liittävät tekstin sille tavoiteltuun kontekstiin, ja valinnoilla siitä mitä sisällytetään ja jätetään ulkopuolelle, on myös poliittisia merkityksiä. Lisäksi tehdyillä valinnoilla on vaikutusta siihen, millaisia analyttisiä oletuksia on mahdollista esittää, litteroinnin ollessa valintojen ja havaintojen tuote (Nikander 2010, 432–433). Litteroidessa haluaisin keskittyä erityisesti puheen sisältöön, minkä vuoksi puheen sisältämät tauot, naurahdukset ja muut yksityiskohdat on jätetty litteroinnin ulkopuolelle.

4.4 Aineistolähtöinen sisällönanalyysi

Lähestyn aineistoa narratiivisen analyysin lisäksi aineistolähtöisestä sisällönanalyysistä. Sisällönanalyysissa huomio kohdistetaan kertomuksen tarkkaan sisältöön. (Kaasila 2008, 46–47.) Sisällönanalyysi voidaan Tuomen ja Sarajärven (2018, 103, 108–110) mukaan hahmottaa laajana teoreettisena kehyksenä tai erillisenä sellaisenaan. Sisällönanalyysi perustuu näkemykseen siirtymisestä empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tutkimustehtävänä olevasta ilmiöistä. Aineistolähtöisessä analyysissä tavoitteena on luoda tutkittavasta aineistosta teoreettinen kokonaisuus, kun teorialähtöinen analyysi nojaa puolestaan jo esitettyyn teoriaan tai ajattelumalliin.

Aineistolähtöinen sisällönanalyysi sopi mielestäni oman tutkielmani tutkimuskysymykseen sekä haastatteluaineistoon. Se mahdollisti joustavamman tavan lähestyä aineistoa, jolloin pystyin etsimään aineistosta tutkielman kannalta kiinnostavia asioita ilman ennalta valitun teorianäkökulman rajoitteita. Aineistolähtöistä sisällönanalyysia olen käyttänyt erityisesti haastatteluaineiston analysointiin, kun taas narratiivinen tarkastelutapa ohjasi näkökulmaa laajemmin tutkimusasetelmaan ja koko tutkielman toteuttamiseen. Mielestäni molemmat analyysitavat sopivat hyvin haastattelulla kerätyn tiedon käsittelemiseen.

Tuomi ja Sarajärvi (2018, 122–125) jäsentävät aineistolähtöistä analyysia Milesia ja Hubermania (1994) mukailleen kolmivaiheiseksi prosessiksi. Ensimmäisenä analyysissa on aineiston pelkistäminen eli redusointi, jossa tarkoituksena on tutkimustehtävän kannalta epäolennaisen tiedon karsiminen aineistosta. Toisena on ryhmittely eli klusterointi, jossa aineistosta etsitään samaa ilmiötä kuvaavia käsitteitä. Näiden jälkeen seuraa vielä aineiston käsitteellistäminen eli abstrahointi, jossa tutkimuksen kannalta olennaisen tiedon pohjalta koostetaan teoreettisia käsitteitä sekä johtopäätöksiä.

Seurasin aineiston analyysissa tätä Tuomen ja Sarajärven (122–127) kolmivaiheista prosessia. Lähdin liikkeelle aineiston pelkistämisestä, jossa karsin auki kirjoitetusta haastatteluaineistosta epäolennaiset kohdat pois etsimällä aineistosta tutkimustehtävän kannalta olennaisia ilmaisuja ja alleviivaamalla aineistosta löytyviä samankaltaisuuksia ja listaamalla pelkistetyt ilmaukset tämän jälkeen alkuperäisestä aineistosta erillään olevalle dokumentille. Tämän jälkeen siirryin aineiston ryhmittelyyn, jossa yhdistelin samankaltaisia ilmauksia ja asioita alaluokiksi ja siitä edelleen pääluokiksi sekä yhdisteltäviksi luokiksi, josta jatkoin teoreettisten käsitteiden muodostamiseen ja edelleen johtopäätöksiin.

Aineistosta oli löydettävissä useita samankaltaisia ilmaisuja, jotka helpottivat sen ryhmittelyä. Sen sijaan koin itse pääluokkien ja yhdistävien luokkien nimeämisen liiallisen yleistämisen kannalta ajoittain haastavaksi analyysiprosessisin aikana.

Käytin analyysiprosessissa lisäksi hyödyksi aineiston teemoittelua. Teemoittelussa on kyse aineiston ryhmittelystä ja tietynlaisten aineistossa esiintyvien teemojen vertailusta, jonka tarkoituksena löytää näkemyksiä, jotka pohjautuvat tiettyyn teemaan (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 105–107). Teemoja ei valittu etukäteen, vaan ne syntyivät aineiston läpikäymisen myötä. Sijoittelin aineistosta esille nousseita teemoja aikaisemmin muodostettujen kolmen eri pääluokan ja näistä muodostettujen teoreettisen käsitteiden alle

4.5 Tutkimusetiikka

Tämä tutkielma on toteutettu tutkimuseettisten neuvottelukunnan ohjeiden mukaisesti koskien hyvää tieteellisestä käytäntöä, sekä tieteelliselle tiedolle asetettuja vaatimuksia (Kuula 2006, 34–35). Tutkielmaprosessi kokonaisuudessaan on pitänyt sisällään paljon eettistä pohdintaa. Tutkielman toteuttamista suunniteltaessa ensimmäiset tutkimuseettiset pohdinnat koskivat sitä, mitä nimitystä tulen käyttämään haastatteluun osallistujista. Käsitteiden käyttäminen ovat keskeisiä työkaluja tutkimistulosten esittämiseen, ja niiden käyttäminen on osa tieteellistä kielenkäyttöä joka keskeinen osa tutkimusta kuin tieteellistä toimintaa. (Mäntynen & Pietikäinen 2009, 118.) Tutkijan tekemillä valinnoilla ja rajauksilla on omat vaikutuksena saataviin tuloksiin.

Päädin läpi tutkielman käyttämään nimitystä entisistä rikoksentehtäjäistä, sillä kansainvälisessä tutkimuksessa törmäsin usein termiin *ex-offender* (esim. Nugent & Schinkel 2016 & Wesely 2002), jonka suomensin vapaasti entiseksi rikoksentehtäjäksi. Lisäksi olen tutkielmassa puhunut rikostaustaista naisista. Tutkielman näkökulmaan nähden näiden termien käyttäminen jätti tarpeeksi tilaa aineiston monimuotoisuudelle, sillä rajauksena ei ollut esimerkiksi tuomio tai vankilarangaistus. Lisäksi tämä jättää tarpeeksi tilaa yksilöllisille eroille rikollisen elämäntavan alkamisen ja keston suhteen.

Haasteltavien rekrytointi toteutettiin ulkopuolisesti, jonka vuoksi en ole itse ollut mukana rekrytointiprosessissa ja siten pystynyt siihen vaikuttamaan. Ennen haastattelun alkamista toimitin tietosuojailmoituksen haastateltaville, joka käytiin myös ennen haastattelun aloittamista suullisesti läpi. Korostin haastateltaville, että haastatteluun osallistuminen ja kysymyksiin vastaaminen on täysin vapaaehtoista sekä mahdollista keskeyttää. Haastattelut

tallennettiin tietokoneelle sekä sanelimeen, mistä ne tallennettiin suojattuun kansioon. Tallenteet ovat koko tutkimusprosessin aikana olleet vain haastattelijan käytössä. Tutkielman valmistumisen ja hyväksymisen jälkeen tallenteet hävitetään.

Haastatteluissa en kysynyt haastateltavien tehdyistä rikoksista erikseen, sillä en kokenut sitä tarpeellisena tutkielman näkökulman kannalta, vaan tämän asian esiin tuominen oli haastateltavien itsensä päätettävissä. Yksi tutkielman eettinen pohdinta koskee luottamusta ryhmähaastattelutilanteessa. Kummassakin ryhmähaastattelussa osallistujat tunsivat toisensa etukäteen, ja heillä oli kokemusta keskustella omista asioista avoimesti ryhmässä. Tästä huolimatta on huomattava, että ryhmähaastattelussa kerrottu tieto ei jää vain haastattelijan ja vastaajan väliseksi, vaan ryhmähaastattelun päätyttyä on yksittäisen osallistujan jakamat asiat kaikkien tiedossa. Tämä herättää pohdintaa haastattelun luottamuksesta. Oma kokemukseni oli kuitenkin se, että molemmissa haastattelutilanteissa vallitsi avoin ja luottamuksellinen ilmapiiri haastateltavien kesken. Uskon että tähän vaikutti merkittävästi se, että haastateltavat tiesivät toisensa etukäteen

Haastateltavien lisäksi oli molemmissa ryhmähaastattelussa paikalla työntekijä, joka oli haastateltaville ennestään tuttu KRIS ry:n toiminnasta ja osallistunut muutosohjelman ohjaamiseen. Haastattelutilanteessa haastateltavat vastasivat tutkijana esittämiini kysymyksiin vapaaehtoisessa järjestyksessä, ja paikalla ollut työntekijä kommentoi satunnaisesti käsittelyssä olevaa aihepiiriä yleisemmin rikollisuudesta irtautumisen prosessin sekä muutosohjelman näkökulmasta, esittämättä kuitenkaan itse kysymyksiä tai tarkentamalla vastauksia haastateltavilta. Lopullisesta litteroidusta aineistosta on jätetty pois työntekijän esittämät satunnaiset kommentit, millä en näe tutkielman kirjoittajana olevan vaikutusta tutkielman lopullisiin tutkimustuloksiin.

Kuin yleensä haastatteluaineiston muuttamisesta tekstimuotoon, myös tämän tutkielman tutkimusetiikan kannalta keskeinen asia on haastateltavien tunnistettavuuden estäminen (Kuula & Tiitinen 2010). Kuula (2006, 201) toteaa sen olevan yksi tunnetuimmista ihmistieteisiin kohdistuvista eettisistä normeista. Tutkielman tulososiossa olen jättänyt pois kaikki haastateltavien henkilötiedot sukupuolta lukuun ottamatta. Lisäksi esille nostetuissa tekstilainauksista on tarvittaessa muutettu esille nousseita henkilötietoja sekä puheen murteet häivytetty. Tämän olen tehnyt säilyttääkseni haastateltavien anonymiteetin, sillä kyseessä verrattain pienehkö aineisto, joka on kerätty yhdestä järjestöstä ja yhden kaupungin sisältä.

Tutkielmaan liittyvät eettiset lähtökohdat koskevat lisäksi sen sensitiivisyyttä, sekä omaa positiotani tutkijana ja suhdetta haastateltaviin. Tutkimushaastattelu määräytyy lähtökohtaisesti tutkielman viitekehystä, jonka vuoksi on huomattava, että myös tunteita herättävä tai arkielämän vuorovaikutustilanteita sisällään pitävä haastattelu on sidottu tutkimustarkoitukseen (Kuula & Tiitinen 2010, 44). Tarkastellessa kertomuksia sekä vuorovaikutusta tutkija joutuu Salon (2008, 68) mukaan purkamaan omia perusolettamuksiaan ja asettumaan tiedottoman rooliin.

Haastattelun suunnitteluvaiheessa pohdin, millaisia vastauksia sekä tarinoita tulen haastattelussa mahdollisesti kuulemaan, mutta pyrin jättäytymään näiden olettamuksien ja arvailujen ulkopuolelle asettautuessani tutkijan ja haastattelijan rooliin, sillä tutkijan ei ole etukäteen mahdollista millainen kuva tutkimusaiheesta hahmottuu (Laitinen & Uusitalo 2005, 119).

5 MUUTOKSET IDENTITEETISSÄ JA ARVOISSA RIKOLLISUUDESTA IRTAUTUMISEN JÄLKEEN

Tässä luvussa siirryn tarkastelemaan tutkielman tuloksia. Tulokset ovat esitetty siten, että tarkastelen esille nousseita kertomuksia identiteetistä sekä omista arvoista ja niissä tapahtuvia muutoksia rikollisuudesta irtautumisen prosessin seurauksena. Tulososio koostuu kolmesta osasta, joissa kahdessa ensimmäisessä tarkastelun kohteena on erityisesti identiteetti ja kolmannessa osassa arvot.

5.1 Rikoksentekijästä rikollisesta elämäntavasta irtautujaksi

5.1.1 Horjuvat kasvuolosuhteet ja epäedullinen sosiaalinen verkosto

Haastattelussa rikollista identiteetin syntymistä sekä rikollisen elämäntavan alkamista lähdettiin pohtimaan lapsuuden ja nuoruuden sekä perheolosuhteiden kautta. Haastateltavilla oli lapsuuden ja nuoruuden perheolosuhteista erilaisia kokemuksia. Vain osa kertoi lapsuuden perheolosuhteiden olleen kohtalaisia ja tasaisia, kun taas useamman haastateltavan kertomuksissa tuli esille epävakaus sekä turvattomuus, ja jopa hyväksikäytön kokemukset. Lapsuuden ja nuoruuden kasvuolosuhteet sekä kyseisen ajan kokemusten avaaminen haastattelussa oli mielestäni olennainen teema, erityisesti oman identiteetin muutosprosessin tarkastelun kannalta.

”No siis meil oli ihan tota aika tasanen niiku talous perheessä, mutta tota on tosi paljon ollu yksin himassa eli toisin sanoen naapurissa tai sit mun veljen kanssa, mut meil on ollu siellä vähä keskinäisii kauhuja ja tämmösiä...” (H2)

” No mul oli kans ihan ok lapsuus, että asuin mun äitin kaa kaksin, mun isä joutu vankilaan, ku olin ihan pieni ja ei sit sen jälkee ollu enää mun elämässä...” (H1)

”No meil on tosi epävakaa niiku se perhekuvio...mun äitipuoli hakkas mua ja isä hyväksikäytti, ni ei oo ollu sellasta turvallista ikinä.” (H5)

Lähes jokaisen haastateltavan kertomuksissa lapsuutta ja lapsuuden kotia kuvasi turvattomuus, joka myöhemmin nuoruusiässä alkoi näkymään siinä, että turvallisuutta ja hyväksyntää alettiin hakemaan kodin ulkopuolisista verkostoista. Nämä verkostot muodostuivat kuitenkin haastateltavien kertomuksissa usein epäedullisiksi rikoksentekijän identiteettiä tuottavaksi tekijäksi.

” No mul on ollu varmaan hyväksynnän haku ja sellanen et on ollu se rohkee joka on tehnyt niitä juttuja, ja sitä kautta saanu jotain ” (H3)

Perheolosuhteiden lisäksi lapsuuden ja nuoruuden kertomuksissa koulunkäyntiin liittyvät haasteet nousevat esille. Yhdelle haastateltavista koulu oli lapsuudessa paikka, jonne paeta kodin haasteita heikommasta koulumenestyksestä huolimatta. Koulussa tapahtuva kiusaaminen johti myös tilanteeseen, jossa yksi haastateltava kertoi alkaneensa etsiä hyväksyntää muualta. Myös yhteisten salaisuuksien jakaminen läheisten ystävien kanssa saattoi olla keino, jolla suojata itseään huonon koulumenestyksen, tai vastaavasti ympärillä olevien ystävien koulumenestyksen tuomalta leimalta.

”No koulumenestys ei ollu mikään paras mut sitte ehkä se, ku oli siinä sitä koulukiusaamista etti sitte niiku niit kavereita jostain muualta ja ne löyty...huonommista piireistä... ja näin.”(H3).

”Koulut meni perseellee...kyllä mä viihyin koulussa koska mä halusin kotoa olla pois” (H4)

”Ja sit varmaan, ku ei pärjänny koulussa, ni sit halus pärjätä jotenki just hyväksyä tai saada sitä hyväksyntää tai pärjätä jossain, niiku et ku kaikki kaverit koulussa oli tosi hyvii ja mä en tosiaan ollu tai ymmärtäny ni sit kaikella muulla haki sitä hyväksyntää ” (H1)

Rikollisen käyttäytymisen alkaminen ja ensimmäiset rikokset ajoittuvat haastateltavilla nuoruuteen, osalla jo ala-asteikään, josta pienistä näpistyksistä on vähitellen siirrytty kohti vakavampia rikoksia. Yhden haastateltavan kertomuksessa vanhemman sairastuminen johti teini-iässä alkoholinkäyttöön, ja siitä erilaisten vaiheiden kautta ensimmäisistä rikoksista

vankilaan. Yksi haasteltava kertoi puolestaan aloittaneensa rikokset rahan tarpeen vuoksi, minkä vuoksi hän alkoi myymään huumeita ja sen myötä myös lopulta itse käyttämään niitä. Kivivuori (2013, 167) toteaa että epämieluisat elämäntapahtumat sekä pettymykset voivat toimia virikkeenä rikollisen uran alkamiselle, ja toistuvat rikokset usein lisäävät vaikeuksia ja kuormitusta elämässä.

Kivivuoren (2018, 24) mukaan, vaikka rikosten tekemisen syyt olisivat muualla, voidaan niiden tekemisellä tavoitella esimerkiksi arvostusta ja rahaa. Haastateltavien kertomuksissa raha ja taloudellinen hyöty olivat keskeisenä syynä rikosten aloittamiselle. Lisäksi oma tuttava- ja ystäväporukka ja siellä tapahtuva päihteidenkäyttö edisti rikolliseen elämäntapaan ajautumista.

Kerrotut rikosten aloittamisen syyt lähenivät paljon Jenni Mäen (2017) väitöskirjaan haastateltujen rikostaustaisten henkilöiden vastauksia rikosten aloittamisen syistä, joissa rikosten aloittamisen syyksi kerrottiin kaveriporukka, jännityksenhaku sekä rahantarve.

”Alkuun se (rikosten tekemisen syy) oli vaan se raha, mut kyl se sit jossai vaiheessa tuli semmonen hyväksytys tuleminen...niiku joku tietynlainen asema ittelle” (H4)

Yksi haastateltava ei osannut suoraan kertoa miksi on nuoruudessa alkanut tekemään rikoksia, vaan motiivi liittyi lähinnä niiden tuomaan ilon tunteeseen.

”Mä en oikeestaan ees tiää miks mä oon tehny rikoksia, ku ei ne oo ollu oikeestaan mitään taloudellisen hyödyn tavoittelua, et enemmän se on ollut et tekemisen ilosta.”

Sosiaaliset suhteet rakentuvat haastateltavien kertomuksissa moninaisiksi. Salovaaran (2019, 93) tavoin käsittän rikollisen elämäntavan ympärille rakentuvat suhteet niin yksilön ja yhteisön kuin yksilöiden välisiksi suhteiksi. Brinthaupin ja Scheierin (2022, 4) mukaan nuoren aikuisen identiteetin nähdään kehittyvän kumulatiivisessa prosessissa, jossa elämäkokemus

summataan ja sopeudutaan itse tähän prosessiin. Nuoruudessa ikätovereiden tuomat paineet vaikuttavat identiteettien muokkautumiseen, joko positiivisella tai negatiivisella tavalla.

Yhden haastateltavan kertomuksessa kodin ulkopuolinen ystävä koettiin turvaverkkona. Toisaalta päihteidenkäytön myötä ystävyysuhteet saattoivat rakentua päihteidenkäytön sekä rikollisen elämäntavan ympärille. Sosiaalisten verkostojen vaikutus rikollisen elämäntavan aikaan näyttäytyy merkittävänä. Kivivuoren (2013, 166) mukaan rikolliseen elämäntapaan liittyy usein ajanviettäminen muiden rikosaktiivisten kanssa, ja juuri nämä ihmissuhteet altistavat lähteisten tekemille rikoksille sekä valheille.

”Mä yläasteella sain semmosen yhen ystävän kenen kanssa vietin paljon aikaa mikä oli ittelle tavallaa sellanen niiku yks turvaverkko niiku siinä elämäntilanteessa, ku oli kaikki aika hajanaista” (H4)

”Kaveripiiri oli mitä oli...neki vaihtu sitte aika tiuhaa ku käytti niitä aineita, ni sitä oikeestaan meni sellaseen kaveripiiriin mistä sitä päihdettä löyty et ne entiset taas jäi ja oli semmosta niiku oravanpyörää” (H4)

”Ympäristö koostu narkkareista ja kaikista laitapuolen muista hörhöistä ja sellasista samankaltasista ihmisistä mitä oli itte tullu ja nii...osa vielä pahemmista...” (H1)

Salovaaran (2019, 35) mukaan sosiaaliset suhteet tulevat rikostaustaisten naisten elämässä tulevat näkyviksi niiden linkittyessä erilaisiin sosiaalisiin ongelmiin, kuten parisuhdeväkivaltaan. Sukupuolten välisen aseman ero päihde- ja rikosmaailmassa herätti keskustelua toisessa ryhmähaastattelussa haastateltavien kesken. Naisten arvoa rikos- ja päihdemaailmassa kuvattiin mitättömäksi ja keskustelussa nousi esille, kuinka naisena ja erityisesti nuorena naisena on joutunut huijaamisen sekä henkisen ja fyysisen väkivallan kohteeksi. Salovaaran (2019, 121) mukaan biologisen sukupuolen lisäksi naisten marginaalinen edustajajoukko maskuliinisia piirteitä omaavissa päihdepiireissä vaikuttavat keskeisesti naisten asemaan.

Parisuhdeväkivallan uhriksi joutuminen sekä rikkonaiset parisuhteet nousivat myös esimerkiksi Latun (2016, 201) väitöskirjatutkimukseen osallistuneiden naisten kertomuksissa esille. Salovaaran (2019, 27) mukaan vuonna 2015 parisuhdeväkivaltarikoksissa naisten osuus uhreista oli lähes 68 prosenttia.

Alla yksi haastateltavista kuvailee kuinka erityisesti naisena oleminen sekä huonot parisuhteet ovat tuoneet menneisyydessä omat haasteensa rikollisessa ympäristössä elämiseen. Toinen haastateltava kuvaa kuinka terveiden ihmissuhteiden rajat olivat rikollisessa ympäristössä elämisen seurauksena hämärtyneet. Tämä sukupuoli-identiteettiin kohdistuva epätasa-arvo on osaltaan tehnyt rikollisessa ympäristössä elämisestä entistä haastavampaa.

”Varsinki sillee naisena oleminen et paskat parisuhteet ja väkivalta siis kaikkee mahollista mitä voi kuvitella...kyl siitä niiku sellanen hehkeys on kaukana” (H1)

”Ei sitä oikee tienny millanen on terve ihmisuhde et se (henkinen väkivalta) on ainot mitä on kokenut siellä” (H3)

Uuden rikoksettoman elämänvaiheen edessä vanha sosiaalinen verkosto ei aina tarjoa mahdollisuutta uudesta elämänvaiheesta suoriutumiseen, jonka vuoksi verkosto on jätettävä taakse. Entistä vaikeamman tilanteesta tekee, jos samaan aikaan ei ole kuitenkaan pääsyä ”normaaliin piiriin” (Salovaara 2019, 200–201.) Kertomukissa nousikin esille, kuinka irtautuminen epäedullisista sosiaalisista verkostoista oli keskeistä erityisesti rikollisuuden ja päihteiden tiiviin yhteyden vuoksi. Tämän vuoksi jo itsestään päihteidenkäytön lopettamisella oli vaikutusta tutusta sosiaalisesta verkostosta irtautumiseen.

”Aika hyvin kaikki jättää rauhaan, ku se on jo niiku sellanen kirosana, ku sanot et oot selvinpäin, kyl se karkottaa jo ihmisiä jollain tapaa aika hyvin...” (H1)

5.1.2 Oman edun tavoittelu ja tunteettomuus

Tarkastellessa omaa identiteettiä rikollisen elämäntavan aikaan, nousi haastateltavien puheessa itsekeskeisyys, tunteettomuus sekä oman edun tavoittelemisen keskeisesti esille. Itsekeskeisyys ja oman edun tavoittelu ajoivat omaa käyttäytymistä ja niiden tunnistettiin siten vaikuttavan myös omaan identiteettiin. Häikäilemätön toiminta rikollisen elämäntavan aikaan ei väistämättä herättänyt huonoa omatuntoa, vaikka omalla toiminnalla olisi vaikuttanut läheisiin ihmissuhteisiin epäedullisesti, ja jopa läheisiä satuttaen.

” Tosi tunteeton ja vähä piittaamaton ja kyllä omaa etuani tavoittelin. Niin kyllä siinä sai kaverit ja kaikki muut väistää et kunhan mä hyödyin siitä. Mun mielestä se (rikosten tekeminen) oli ihan ok tai en oo kokenu huonoo omatuntoo silloin...ni emmä tiä voiks sitä mitenkää kauniimmi sanoo.” (H1)

Tarkastellessa tätä aikaa nykyhetkestä, nousi haastateltavien puheessa esille, kuinka rikollisesta elämäntavasta irtautumisen jälkeen on oman edun tavoittelemisen väistynyt, ja läheiset ihmissuhteet alkaneet samaan yhä tärkeämpää roolia haastateltavien elämässä. Myös rikollista elämäntapaa varjostanut epävarmuus on helpottunut kiinnittyessä rikoksetonta elämäntapaa tukeviin tukiverkostoihin.

Elämän rikkinäisyys sekä ”pohjalla oleminen” lisäsivät yhden haastateltavan mukaan omaa tunteettomuutta sekä piittaamattomuutta muita ihmisiä kohtaan. Kun mitään menettävää ei ole ja yksilö kokee olevansa oman elämänsä pohjalla, voi oman toiminnan seurauksia muille ihmisille olla vaikea hahmottaa, ja omaa toimintaa oikeuttaa juuri tämän yhteiskunnan pohjalla olijan identiteettiin perustuen.

” Olin sellanen et millää ei ollu mitää väliä oikeestaan että nii. Se (elämä) oli semmosta...miten mä nyt sanoisin...ettei ikinä tienny mitä tapahtuu huomenna, sellasta tosi epävakaata ja ikinä ei osannu yhtää laskee minkää varaan, mitä vaan saatto tapahtuu...”(H5)

”No itsekeskeinen, häikäilemätön... just niiku se miten sitä on oikeuttanu kaikki jutut jotenki...kyl niitä syitä on keksiny et miks on oikeutettu tekemään mitäksi asioita” (H2)

Oman edun tavoittelussa sekä välinpitämättömydessä oli rikollisesta elämänatavasta irtautumisen jälkeen tapahtunut merkittäviä suunnanmuutoksia, jotka ovat mahdollistaneet myöhemmin luottamuksen rakentamisen niin omaan itseen kuin muihin ympärillä oleviin ihmisiin. Toisaalta myös oman luottamuksen kohdistaminen toisille ihmisille saatettiin kokea, ja koettiin yhä edelleen haastavaksi esimerkiksi menneisyyden väkivaltaisten parisuhteiden myötä.

5.1.4 Päihteistä irtautuminen

Päihteidenkäytön ja rikollisuuden yhteys rakentuu haastatteluaineiston perusteella tiiviiksi. Jokaisella haastateltavalla oli menneisyydessä ollut päihteidenkäyttöä alkoholista erilaisiin huumeisiin eli ”kamaan”. Päihteillä viitataan tutkielmassa alkoholiin sekä huumeaineisiin. Päihteidenkäyttö on tullut mukaan elämään useammalla jo nuorella iällä. Päihteidenkäyttö oli saatettu aloittaa jo ala-aste ikäisenä, mistä oli vähitellen erilaisten kokeilujen kautta siirrytty yhä vahvempiin huumeisiin.

Väyrysen (2007, 73–100) mukaan huumeidenkäytön voidaan nähdä liittyvän kolmeen eri lupaukseen, josta ensimmäisenä ne tarjoavat erottautumista tavalliselle arjelle. Toisena ne tarjoavat hyväksytyksi tulemisen kokemuksia sekä uudenlaisia onnistumisia. Kolmantena käyttäjä voi hakea niiden turvin helpotusta omaan pahaan oloon.

Useammat haastateltavat kuvasivat rikollisuuden sekä huume- ja päihdemaailman vastavuoroista ja toista ylläpitävää vaikutusta toisiinsa, jonka vuoksi rikollisuudesta irtautuminen vaati irtautumista myös huumeista ja toisinpäin. Päätös rikosten lopettamisesta tarkoitti siis usein myös päätöstä päihdemaailmaista irtautumisesta. Rikosten tekemistä oli näin ollen haastava tai lähes mahdotonta tarkastella yksittäisenä tekijänä, sen ollessa kertomuksissa vahvasti yhteydessä päihteisiin, sekä joidenkin kohdalla myös henkiseen sekä fyysiseen väkivaltaan.

”Ne kulkee vähä käsi kädessä et jos sä käytät niin sä teet rikoksia, jos sä teet rikoksia ni sit käytät. Tota...kyl jos toisen lopettaa ni kyl se toineki on sit pakko jotenki katkasta et...mä luulin et mul on kamaongelma mut kyl niiku ihan yhtä suuri jos ei suurempiki ongelma niiku...toi rikokset.” (H2)

Naisten tekemää väkivaltaa tutkineen Latun (2016, 190) väitöskirjatutkimuksessa ei väkivaltaa yksinään ollut mahdollista erottaa yksittäiseksi tekijäksi, vaan se oli kietoutunut muihin ongelmiin, kuten päihteidenkäyttöön. Myös Salovaaran (2019, 32–22, 186) mukaan yhteys huumeiden ja rikosten välillä on usein hyvin selkeä, sillä suurin osa rikoksista kytkeytyy päihteisiin. Sen vuoksi uusintarikollisuuden välttämiseksi päihteiden jättäminen on usein keskeistä.

Päihteistä irtautuminen nousi yhden haastateltavan kertomuksessa keskeiseksi tavoitteeksi, jonka hän halusi menneisyyden elämäntilanteessa ensisijaisesti saavuttaa, jolloin rikosten jättäminen oli tästä positiivinen seuraus.

”Ehkä sitä lähtökohtaisesti halus irti siitä kamasta eikä sitä ees tullu ajatelleeks sillo, koska oli kuitenkin niin vahva päihdeongelmaki että olis pitäny irtaantua siitä rikollisuudesta, tai halus ehkä enemmän siitä huumeiden käytöstä irti...” (H1)

”Suurin osa rikoksista minäkin oon tehny sekasin, ni se on ollu vähä sellane pysäyttävä” (H4)

Oman päihteiden ongelmakäytön myöntämisen lisäksi menetykset, epäonnistumiset sekä mahdottomuus itselle tärkeiden asioiden saavuttamiseen olivat keskeisiä sisäisiä tekijöitä rikollisesta elämäntavasta irtautumisessa. Bachmanin ja kollegoiden (2016, 165) mukaan rikoksenteelijät tekevätkin ensimmäisen siirron rikollisen identiteetin muuttamisesta kohti lainkuuliaista kohdatessaan sen, että rikollinen elämäntapa on ennemmin kuluttavaa kuin hyödyllistä, ja tulee todennäköisesti olemaan sitä myös tulevaisuudessa.

”Kyl jos haluu jotain saavuttaa jotain tavoitteita elämässä ni ei se oikee onnistu tuolla...ne jää aikalaila ajatuksen tasolle...” (H3)

”Kyllä ehkä just oli, ku ei todellakaa saa mitää...siis kaikki meni vaa niin päin persettä ettei saanu mitää ja olin menettäny niiku oikeesti kaiken...” (H4)

Myös Jenni Mäki (2017) toteaa väitöskirjatutkimuksessaan, että rikoskierteestä irtautumisen taustalla oli muun muassa rikolliseen elämäntapaan kyllästyminen sekä päihteidenkäytön lopettamisen aikaan saanut muutosprosessi. Granfeltin (2015, 12) mukaan rikosten tekemisestä luopuminen on usein yhteydessä johonkin yksilölle merkittävän pyrkimyksen saavuttamiseen, kuten perheen tai työn. Myös Latun (2016, 182–183, 187) tarkastellessa naisten tekemää väkivaltaa, nousi useissa kertomuksissa esille jokin elämän käännekohta, joka on edeltänyt päätöstä irtautumisesta.

Yksi haastateltavista kuvasi, että päätöstä rikosten lopettamisesta ja rikollisesta maailmasta poistumista vahvisti myös se, kun seurasi oman ystäväpiirin menevän yhä huonompaan kuntoon, jolloin hänelle itselleen heräsi pelko siitä, että jossakin kohtaa jotakin peruuttamatonta saattaisi tapahtua.

”Eihän sitä koskaan tiedä, on niin paljon ihmisiä, jotka on ollu väärässä paikassa väärään aikaan ja sit jotain paha on tapahtunu. Et en halua istuu tuomita jostain et joku on kuollu jonneki tai jotain on tapahtunu” (H1)

Yksi haastateltava kertoi, että oli vankilassa olleessaan saanut oman perheen kanssa välit kuntoon ja että hänellä oli tietty päämäärä, jota kohti mennä. Nämä asiat yhdessä lisäsivät haastateltavan luottamusta itseensä onnistua rikollisuudesta irtautumisessa.

”Mä sain vankilassa perheen kanssa välit kuntoon ja sit mulla oli sellanen tietty päämäärä mitä kohti mä haluan mennä, ni mä oon oikeestaan aika luottavaisin mielin ollu koko ajan että mä selviän kyllä jos mä haluan” (H4)

Salovaaran (2019, 111–112, 154) mukaan päihteidenkäyttömaailmaan liittyy usein puhumattomuuden elementti, jonka turvin pidetään yllä lojaalisuutta ja hyväntahtoisuutta ympäröivässä yhteisössä, ja jopa väkivallan kokemuksista saatetaan vaieta. Tämän

puhumattomuuden elementin nähtiin yltävän myös ihmis- ja parisuhteisiin ja niissä tapahtuviin epäoikeudenmukaisuuksiin ja pahimmillaan jopa kaltoinkohteluun.

Päätös rikollisesta elämäntavasta irtautumisesta herätti haastateltavissa vaihtelevia tunteita. Kertomuksissa nousi esille, kuinka rikollinen elämäntapa liittyi moneen eri elämän osa-alueeseen, minkä vuoksi siitä irtautuminen tarkoitti myös irtautumista itselle tutuista asioista. Mäen (2017, 47) mukaan nousee rikollisuudesta irtautumisen yhteydessä esille puhetta vanhan ystäväporukan jättämisestä oman onnistumisen turvaamiseksi. Vanhoista ”käyttökavereista” ja muista haitallisista ihmissuhteista luopuminen nousi esille myös useiden haastateltavien kertomuksissa.

”Se oli sellasta luopumisen tuskaa sillä tavalla, kun siihen liittyy niin paljon...siihen liittyy ihmisii tai semmosii joita oot pitäny ystävinä ja siihen liittyy sit ne päihteet, vähän niiku piti luopuu sellasest elämäntavast, mis oli eläny niiku koko aikuisiän” (H5)

”Mulla on oikeestaan aina ollu se pelko, että jää kokonaan yksin, et sen takii ku aikaisemmin on yrittäny päästä toltä kentältä pois nii on sitte pitäny ne vanhat kaverit ja sit on taas menny sinnepäin” (H4)

Tunteilla on merkittävä rooli yksilön toimijuuden kannalta, sillä ne auttavat tulkitsemaan eri tapahtumia ja tilanteita ja niihin kohdistuvia omia ja muiden reaktioita. Sukupuoli ja ikä vaikuttavat tunteiden muodostumiseen, jonka vuoksi kokemukset uhrin ja tekijän asemasta ovat yksilöillä paljolti sukupuolittuneita. Kokemusten pohjalta tunteita opitaan uudelleen, ja niihin vaikuttavat niin yksilön tietoisesti tekemät valinnat kuin alitajuntaisesti tapahtuvat prosessit. (Lattu 2016, 50–51.)

Yksi esille nouseva tunne tarkastellessa omaa toimintaa ja käyttäytymistä rikollisen elämäntavan aikaan, oli syyllisyyden tunne, joka johtui esimerkiksi perheen tai läheisten ihmisten väärin kohtelusta tai heidän tunteiden sivuuttamisesta. Lattu (2016, 169) toteaa syyllisyyden tunteen olevan lopputulosta väärin toimimesta, jossa normeja on ylitetty ja

rikottu. Syyllisyys voidaan nähdä tunteena, jossa yksilö kokee toimineensa moraalisesti väärin tai vaihtoehtoisesti lainopillisena syyllisyytenä jostakin teosta.

Kuten aiemmin tässä luvussa on mainittu, haastateltavat toivat esille päihteidenkäytön sekä rikollisen elämäntavan yhteyden, jonka vuoksi toisesta irtautuminen vaati myös toisen lopettamista. Yksilön omassa identiteetissä ja ajattelumalleissa tapahtuva muutos oli keskeisessä asemassa. Tunnetasolla päätös irtautumisesta herätti haikeuden ja iloisuuden lisäksi pelkoa yksin jäämisestä vanhasta ja tutusta ystäväpiiristä irtautumisen vuoksi.

5.2 Rikollisesta elämäntavasta irtautujasta entiseksi rikoksentekijäksi.

Edellä olen kuvannut haastateltavien kertomuksia rikollisen elämäntavan identiteetistä rikollisesta elämäntavasta irtautujan identiteettiin. Tässä luvussa siirrän tarkastelunäkökulman edelleen irtautujan identiteetistä entisen rikoksentekijän identiteettiin.

5.2.1 Vertaistuki muutoksen tukena

Haastateltavat hakeutuivat mukaan Irti rikollisesta elämäntavasta- muutosohjelmaan paljolti samankaltaista syistä. Usealle se kuului osaksi kuntoutusprosessia tai tuli tutuksi työkokeilun kautta. Haastateltavien kertomukissa ryhmän tuoma vertaistuki koettiin keskeisenä voimavarana tukemaan omien ajatusten työstämistä sekä onnistumista muutosprosessissa.

Oman rikostaustan läpikäyminen samankaltaisten taustan omaavien ihmisten kanssa herätti uusia näkökulmia oman rikollisen toiminnan sekä menneisyyden ongelmien tarkasteluun. Yksi haastateltava kuvasi kuinka oli ymmärtänyt, että päihteet olivat hänen elämässään seuranneet rikoksia eikä toisinpäin kuten oli ennen luullut. Lisäksi omassa menneisyydessä saattoi olla useita asioita päihteistä rikoksiin, joita koettiin tarpeelliseksi jotenkin käsitellä. Yksi haastateltava kuvasi kuinka koki erityisesti naisille suunnatun ryhmän kiinnostavana.

Ryhmän vertaistuki auttoi yhden haastateltavan kohdalla asioiden läpikäyntiä, joka auttoi myöhemmin myös itsensä hyväksymisen prosessissa. Ryhmässä omaa menneisyyttä ei tarvinnut kohdata yksin.

”No kyllä mulla ainakin se, että ku se oli ne ketkä veti sitä oli oma tausta ni sit se että niiku oli paljon helpompi lähtee avaa niit asioita sillee et mä en oo yksin, kaikil meil on vähän tän tyylisii juttui...ja sillee et on oppinu sitä kautta hyväksymään itsensä ja sen menneisyyden” (H5)

Yksi merkittävä asia vertaistuessa oli kohdata ihmisiä, jotka olivat selvinneet hankalista asioista. Muiden ihmisten tarjoama tuen koettiin myös tuovan uusia ajatuksia ja näkökulmia omaan tilanteeseen. Nämä koettiin helpottavan oman menneisyyden läpikäymistä ilman pelkoa ympäriltä tulevasta arvostelusta. Nämä kokemukset olivat herättäneet oivalluksen siitä, ettei tulevaisuudessa tarvitse hävetä omaa menneisyyttään. Menneisyyden kanssa voi oppia elämään, ja parhaimmillaan myös tarjota vastaavassa tilanteessa oleville apua jonkalaista on myös itse saanut.

”Kylhän nyt joku tuhat kiloo lähti harteilta semmosta ylimäärästä painoo...tavallaa niiden asioiden kaa tuli ulos ja sillee et se taakka jäi sinne taakse” (H2)

Vertaistuen lisäksi näyttäytyy kuitenkin myös yksilön sisäiset motiivit keskeisenä, sillä muutosta haluttiin myös itsensä ja oman tulevaisuuden vuoksi. Rikosseuraamuslaitoksen *Yhteistyössä rikoksettomaan elämään* hankkeessa (2004) asiakkaan rooliksi määräytyi aktiivinen muutoksenhakija, jolla viitattiin verkoston uudelleen koostamiseen tarpeeseen muutoksen mahdollistamiseksi sekä asettumista muutoksen tekijäksi siirtymällä muutosta lujittaviin ja ylläpitäviin uudenlaisiin verkostoihin.

Tutkielmaani osallistuneiden naisten kertomuksissa oli havaittavissa samankaltaisia rooleja kuin edellä. Osallistuminen vertaistoimintaan ja sitä kautta omien kokemusten jakaminen näyttäytyi haastatteluissa muutosta lujittavana ja sitä ylläpitävänä verkostona.

”Isoin juttu koko hommassa (muutosohjelmaan osallistumisessa) on niiku ollu se, ku on nähny ihmisen joka on kans selvinny näist kaikist jutuista” (H4)

5.2.2 Menneisyyden hyväksyminen ja vastuunotto

Esille nousi kuinka omien tekojen hyväksyminen ja tehtyjen valintojen kanssa eläminen on irtautumisen prosessissa ollut rankka vaihe, joka on kuitenkin mahdollistanut tutustumisen omaan minäkuvaan paremmin ja ollut siten muutosta tukeva tekijä.

Hyväksymisellä voidaan tarkoitaa yksilön kykyä hyväksyä ja ottaa vastuusta omasta elämästä sekä valmiutta tuen vastaanottamiseen (Salovaara 2019, 235–236). Itsensä ja omien tekojen hyväksyntä liittyy mielestäni oleellisesti anteeksi antamisen prosessiin. Itselleen anteeksi antaminen nähdäänkin usein hedonistisena lopputilana, jonka prosessi voi kuitenkin olla yksilölle epämukava sekä haastava tämän ottamalla vastuusta ja hyväksymällä omat rikkomukset (Woodyatt ym. 2017, 515).

”Joutu niiku kohtaaman ne omat tekonsa ni kyllä siellä tuli ihan nyrkki vasten kasvoja että oli ihan aiheellista käydä läpi” (H4)

Haastattelussa nousi esille jaettuja kokemuksia siitä, kuinka oman rikostaustan ja tekojen jakaminen muille avasi uusia näkökulmia henkilökohtaisten motiivien sekä syy-seuraussuhteiden tarkastelemiseen, kun niitä käytiin vertaisryhmässä läpi.

”kyllä oli mutkalla niiden (tapaamiskertojen) jälkeen et kyllä niiku hävetti ja tälle mutku ei niille ehkä voi enää mitään. Silloin on aatellu kyllä aika erilailta, mut ehkä seki autto niiku et sai syytä et minkä takia, ei ne tietenkää oikeuta mihinkää tekoihin mutta...”(H1)

-”Nii no oishan se helppo vaan poissulkee kaikki, ni kyl se sit oli sillee ahdistavaa ku niitä (omia kokemuksia) siinä availtiin”(H3)

- ”Et tikulla silmään vanhoja muistoja” (H2)

Itselleen anteeksiantamien edellyttää Woodyatin ja kumppaneiden (2017, 516, 519–520) mukaan omien rikkomusten läpikäymistä uudelleen löytämällä sekä tunnistamalla rikkoutuneita arvoja, ja tunnustamalla nämä keskeisiksi omassa itsessä, ja siten uudelleen vahvistaa yhteyttään sosiaaliseen yhteisöön. Menneisyyden ja oman rikostaustan läpikäyminen näyttäytyy ahdistavalta ja aiheuttaa myös häpeän tunteita, mutta se koettiin myös hyödylliseksi.

Joidenkin haastateltavien kertomuksissa puhuttiin normaaleista ja tavallisista ihmistä, joita vasten itseään edelleenkin peilattiin. Oma taustaa peilattiin siis ”normaalina” pidettyyn taustaan. Yksi haastateltava koki edelleen haastavana hahmottaa keskusteluaiheiden rajoja, pelästyttämättä ”normaaleja” ihmisiä.

Jenni Mäen (2017) väitöskirjassa nousee esille, kuinka tavanomaisessa yhteiskunnassa eläminen vaatii vielä harjoittelua ensimmäisten askeleiden jälkeen. Myös Salovaaran (2019, 190–191) väitöskirjatutkimuksessa rikollisen elämänatavan jälkeen muut kanssaihmiset sekä vuorovaikutus heidän kanssaan koettiin usein yhdeksi pelokkuutta aiheuttavaksi tekijäksi.

”Aina jäykistyy jotenki sillee huh että nyt tässä on joku tavis...koska kyl mä vähä pelkään tavallisia...normaaleja ihmisiä... se on ehkä oikee sana” (H1)

Latun (2016, 181) mukaan vastuunottamisessa yksilö sisäistää toimineensa väärin ja ymmärtää syyn löytyvän omasta itsestään. Sen sijaan oikeuttamisessa vastuu omasta toiminnasta ulkoisestaan itsestä ulkopuolisiin tekijöihin.

5.2.3 Asettuminen tavalliseen elämään

Tarkastellessa nykyistä elämäntapaa peilattiin omaa positioita tavalliseen ”normaaliin” elämään. Tämä normaali elämä peilautui useissa kertomuksissa vastakohtaksi rikolliselle elämäntavalle.

”Elämä on ihan kivaa tällä hetkellä..aika paljon erilaista mitä se on ollu viimeiset useet vuodet mutta oon ihan tyytyväinen että rauhallista on. Sellasta

normaalia sitä sitä on varmaan aina halunnutkin, nyt sitä sitte elää...kylhän se on vielä aika opettelua ja sillee mutta pikkuhiljaa...(H1)

Identiteetin muutosprosessia kuvasi se, kuinka oman paikan, minän ja itselleen mielenkiintoisten asioiden löytäminen oli edelleen hakemista, ja omaa paikkaa etsittiin. Yksi haastateltavista koki olevansa tällä hetkellä jossakin ”normaalin ihmisen” identiteetin ja rikollisen identiteetin välillä. Tähän vaikutti edelleen osittain itsestään sekä omasta menneisyydestä kannettava häpeäleima sekä ajatus leimautumisesta edelleen rikolliseksi muiden ihmisten silmissä. Oma identiteetti asettui useamman haastateltavan kertomuksissa *minä ja muut* näkökulman ympärille.

*”Kyl mä vähän pelkään tavallisia, normaaleja ihmisiä...se on ehkä oikee sana”
(H1)*

Toisaalta kuvailtiin myös sitä, kuinka vasta rikollisuudesta irtautumisen jälkeen pystyi olemaan vihdoinkin oma itsensä. Lisäksi oli opittu pitämään itsestään ja keskittymään vain itselleen tärkeisiin asioihin.

”Mä oon jotenki tajunnu että mä oon löytäny niiku ittelleen sellasia juttuja joista mä oikeesti nautin...mä oon saanu mun perheen takas, mä nään mun lasta säännöllisesti ja emmä tiää mulla on kaikki tosi hyvin...(H4)

Lisäksi useammat haastateltavat toivat esille, kuinka arvostus itseään kohtaan oli kokenut muutoksen. Itsevarmuutta oli saatu lisää, ja pelko siitä mitä muut ihmiset ajattelevat oli hälventynyt. Lisäksi itsensä laittaminen etusijalle koettiin tärkeänä menneisyydessä muiden tallottavaksi joutumisen jälkeen.

”Muistaa laittaa itensä etusijalle ja tälle et mul on ollu aika vaikee kaittaa rajoja toisille ihmisille et kun antanu aina ihmisten niit talloo et se on niiku semmonen tärke juttu, mutta siinä pitää vielä parantaa. (H5)

Salovaaran (2019, 192, 198) toteaa väitöskirjatutkimuksessaan menneisyyden ja siihen liittyvien tunteiden ja tapahtumien kohtaamisen edistävän itsetunnon kohoamista. Lisäksi yhteiskuntaan palaaminen sekä normaalin tavoittelu näyttäytyivät keskeisinä rikostaustaisten elämässä. Myös tähän tutkielmaan haastatellut rikostaustaiset naiset toivat esille toiveen tavallisesta ja tasaisemmasta elämäntavasta rikos- ja päihdemaailmassa elämiseen jälkeen.

Oma elämä ja sen tuoma mahdollisuus itselle tärkeiden asioiden toteuttamiseen koettiin tärkeänä. Lisäksi itsestään huolehtiminen, esimerkiksi tukiverkoston, kuntoutuksen, harrastuksen tai muiden mielekkäiden asioiden tekemisen avulla koettiin tärkeänä osana muutoksen saavuttamista ja sen ylläpitämämäistä omassa elämässä.

*”Voi ite rajata kaikki mitä halua elämään ja mitä ei halua ja itse saa päättää.
Et on sitä sillee paljon vahvempi” (H1)*

Mahdollisuus tehdä rajanvetoja omassa elämässä yhdistyi useamman naisen kertomuksessa vahvemman identiteetin saavuttamiseen. Tämä oli myös edistänyt ymmärrystä siitä, mitkä ovat itselle tärkeitä asioita elämässä. Kertomuksissa nousi esille, kuinka erityisesti oma perhe sekä muut turvalliset ja aidot ihmissuhteet koettiin tärkeäksi.

5.3 Muutokset arvoissa rikollisesta elämäntavasta irtautumisen prosessissa.

Uskomukset ja niihin liittyvät tuntemukset ovat keskeisessä asemassa tarkastellessa maailmaa ja toimintoja sen sisällä, ja nämä vahvat tunteet auttavat yksilöitä ymmärtämään keitä he ovat tai minkä he uskovat olevan oikein tai väärin. (Farral 2005, 370–371.) Arvot kytkeytyvät olennaisesti moraaliin toimintaan, jolla Laine ja Aromaa (2005, 21) viittaavat tiettyjen periaatteiden mukaisten toimintaan sekä samalla vastuunkantoon niiden rikkomisesta.

Tarkastellessa oman elämän keskeisiä arvoja tällä hetkellä, nousivat naisten kertomuksissa esille sekä konkreettisia ja materiaalisia arvoja että toisaalta ajattelumalleihin ja laajemmin koko ihmisyyteen perustuvia asioita. Arvot käsitän tässä tutkielmassa ihmisille tärkeiksi asioiksi sekä päämääriksi, joita omalla toiminnalla tavoitellaan. Erilaisten arvojen rakentuminen ovat Wolfgangin ja kumppaneiden (2022) mukaan seurausta oletuksesta, että

yksilö hahmottaa tietyn arvon mukaista tavoiteltua toimintaa enemmän tai vähemmän yhteensopivaksi tai vastakkaiseksi toisiin arvoihin verrattuna

Osalla haastateltavista omissa arvoissa oli tapahtunut merkittäviä muutoksia ja oivalluksia, jotka olivat johtaneet uusien toimintamallien syntymiseen. Toisaalta muutokset arvoissa saattoivat näkyä myös siten, että vaikka itselle tärkeät arvot ovat olleet hyvinkin samanlaisia rikollisen elämäntavan aikaan kuin nykypäivänä, on erona kuitenkin se, että menneisyydessä ei toimittu näille näiden itselle tärkeiden arvojen mukaisesti, vaikka ne tiedostettiin.

Weselyn (2022, 943) mukaan sosiaalistumisprosessin myötä tietyn yhteisön jäsenet oppivat käyttäytymään kyseisen yhteisön normien ja odotusten mukaisesti. Hyvyyden normit muodostuvat yhteisössä, joissa niiden tunnistamisella sekä niiden noudattamisella on vaikutusta sosiaaliseen minään (Woodyatt ym. 2017, 519)

Materiaalisista arvoista oma koti sekä oma raha nousivat useamman haastateltavan kertomuksissa esille. Koti sai arvona myös symbolisen merkityksen henkilökohtaisen turvan tarjoajana. Lisäksi esimerkiksi Jenni Mäki (2017) esittää väitöskirjassaan hypoteesin, että asunto ja mielekäs asuminen voivat tukea myönteisen identiteettikuvan rakentumisessa rikollisuudesta irtautumisen prosessissa.

”Eka kertaa melkee kymmeneen vuoteen voi sanoa et on oma koti...” (H2)

Koti yhdistettiin haastateltavien kertomuksissa tunteeseen turvallisuudesta ja omasta tilasta rikollisesta elämäntavasta irtautumisen jälkeen. Koti nähtiin turvapaikkana ja sen yksityisyyttä arvostettiin. Rikollisen elämäntavan aikaan osaa haastateltavista kuvasi kotia läpikulkusatamaksi jossa oven takana käy vähän väliä ihmisiä.

”Se et on koti, on tosi tärkeä...et se koti on myös silleen turvallinen et se ei oo mikään läpikulkusatama...vaan et se on oikeesti koti ja siel käy vaan ihmisiä, jotka mä haluan et siellä käy ja jos mä haluan että siellä ei käy kukaan, niin siellä ei käy kukaan...nii et se on sellanen turvapaikka”. (H1)

”-Nii et ei oo koko ajan joku nakuttelemas tai vään telemäs postilaatikkoo tai jotain tällasta” (H2)

Oman kodin lisäksi rahan arvoa koskevat muutokset nousivat esille haastateltavien naisten kertomuksissa. Useiden naisten kertomuksissa menneisyydessä rahalla ei ollut ollut juurikaan arvoa, ja sitä oli ansaittu rikollisen toiminnan kautta tai tehdyt valinnat olivat jälkikäteen osoittautuneet kalliiksi. Nykypäivänä tunnistettiin kuinka omat rahat ja niiden tuoma taloudellinen itsemääräämisoikeus koettiin tärkeäksi. Myös Salovaaran (2019, 221) väitöskirjatutkimuksessa taloudellisesti vakaa tilanne, sekä toive sen tuomasta turvasta, oli keskeinen haave rikostaustaisten naisten elämässä.

Tavoitteet tulevaisuuden suhteen saattoivat liittyä hyvinkin konkreettisiin asioihin kuten opiskeluun, työntekoon sekä matkusteluun. Toiveet tavallisesta arjesta ja elämästä saivat kertomuksissa painoarvoa

”Semmonen tavallinen tasanen elämä ilman mitään yllättäviä kään teitä” (H5)

Materiaalisten arvojen lisäksi identiteetin näkökulmasta keskeisessä osassa näyttäytyivät ihmisten sisäisiä ominaisuuksia sekä toiveita kokevat arvot. Rehellisyys ja luotettavuus muita sekä itseä kohtaan nousivat useamman haastateltavan kertomuksissa esille keskusteltaessa tämänhetkisistä tärkeistä arvoista.

Kertomuksissa rikollisen elämäntavan aikaan oma toiminta nähtiin epäluotettavana ja epärehellisenä, jonka vuoksi rikollisuudesta irtautumisen jälkeen ne ovat saaneet omassa elämässä painoarvoa. Rehellisyys muita ja itseä kohtaan, sekä omien heikkouksien näkeminen ja niiden hyväksyminen nousevat esille haastateltavien muutostarinoissa.

”Sellanen rehellisyys ja luotettavuus... niiku nykyää ainaki pyrkii siihen jos jotain sanoo ni sen pitää...ennen en kyllä pitäny mitää mitä sanoin, riippu mielialasta tai jos siitä hyöty. (H1)

”Rehellisyys, semmonen varsinki ittelensä rehellisyys, että oon aina ollu huono valehtelemaan muille mutta itseäni oon kusettanu aika paljon, se on semmonen mikä on tosi tärkee et pystyy nähä ne omat viat ja heikkoudet ja myöntää ne ja sit lähtee työstää niitä.”(H5)

Omaan itseän luottaminen sekä vanhojen tapojen muuttaminen ei ole aina kuitenkaan vaivatonta (Salovaara 2019, 190). Muutos itsessä ja omassa arvomaailmassa ei tapahdu hetkessä, ja tämä kytkeytyykin ajatukseen rikollisesta elämäntavasta irtautumisen prosessimaisuudesta.

Haastateltavien kertomuksissa perhe ja muut aidot ja turvalliset ihmissuhteet näyttäytyivät keskeisinä elämän arvoina. Kertomuksissa tunnistettiin kuinka menneisyydessä omaa perhettä ja tärkeitä ihmisiä kohtaan oli toimittu väärin, minkä vuoksi nykyisin perhettä arvostettiin ja se oltiin valmiina asettamaan etusijalle.

”Aiemmin oon tehny mun perheelle tosi paskoi juttui et nyt se on niiku et se on tärkee ja sen mä aion laittaa etusijalle” (H5)

”Olen just niiku pyrkinyt elämään nyt ihan toisella tavalla et otan perheeni ja lapsen huomioon ja rehellinen itselleni ja muille” (H4)

Sosiaalisten suhteiden merkitys ja toiveet luottamuksen uudelleenrakentamisesta läheisissä ihmissuhteissa nousivat haastateltavien kertomuksissa esille. Omat menneisyyden virheet koskien perheen sekä muiden tärkeiden ihmisten kohtelemista, sekä toisaalta suunnan muuttamista suhteiden korjaamiseksi tunnistettiin.

Myös ympäriltä tuleva hyväksyntä on tärkeässä asemassa rikollisuudesta irtautumisen prosessissa, ja Salovaaran (2019, 64) mukaan yhteiskuntaan takaisin liittymisen prosessissa onnistuminen edellyttääkin sekä yksilön aktiivista roolia että yhteisön tarjoamaa tukea.

Crocker ja Canevello (2008, 557) puhuvat myötätuntoisista tavoitteista, joissa yksilöt pyrkivät tukemaan muita ja välttämään toisten satuttamista keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Haastateltavien kertomuksissa nämä samankaltaiset tavoitteet ohjasivat omaa käyttäytymistä rikollisesta elämäntavasta irtautumisen jälkeen.

Omissa arvomaailmassa tapahtuneista muutoksista kertoo myös se, kuinka rikollisuudesta irtautumisen jälkeen eivät samat arvot entisten verkostojen kanssa enää kohdanneet samalla tavalla. Sosiaalisen verkoston uudistamisen tarve rikollisuudesta irtautumisen kannalta näyttäytyy näin ollen myös arvojen näkökulmasta keskeisenä, mikäli siellä vallitsevat esimerkiksi yksilön rikos- ja päihdemyönteisyyttä ylläpitävä tai jopa edistävä arvomaailma.

”Tos oli just sellane tapaus et huomasi et on kyllä nykyään ihan eri arvot elämässä ja jotenki huomasi, että joskus on aatellu ihan samalla tavalla ku ne (vanhat ystävät), mutta huomaa että ei aattele enää asioista yhtään samalla tavalla” (H1)

Yhteenvedon voidaan todeta, että keskeisimmät arvoja koskevat muutokset liittyivät paljolti turvallisuuteen, joka piti sisällään oman kodin, oman rahan, perheen sekä terveiden ja hyvien ihmissuhteiden tuoman turvallisuuden tunteen. Turvallisuuden lisäksi rehellisyys sekä luotettavuus nousivat haastateltavien kertomuksissa tärkeiksi arvoiksi, joiden suhteen oli tapahtunut muutosta rikollisesta elämäntavasta irtautumisen jälkeen. Luotettavuus ja rehellisyys pitivät sisällään niiden mukaisesti toimimisen, niin itseään kuin muita ihmisiä kohtaan.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

” Semmonen tavallinen, hyvä elämä ”

Tutkielman tavoitteena oli tarkastella, miten haastateltavat kuvaavat identiteetissään ja arvoissaan tapahtuvia muutoksia rikollisesta elämänatavasta irtautumisen jälkeen. Olen lähestynyt aineisota narratiivisen analyysin kautta, aineistolähtöistä sisällönanalyysia hyödyntäen. Narratiivisessa analyysissa ollaan kiinnostuneita, miten erilaisista tapahtumista ja muutoksista puhutaan ja kerrotaan. Narratiivien kautta identiteettiä voidaan tarkastella tuotteena, joka syntyy yksilön suhteesta ympäristöön. Lisäksi niiden avulla voidaan tarkastella, minkälaisia merkityksiä yksilöt antavat jokapäiväisille omille elämäkokemuksilleen, ja sitä kautta tunnistaa mitkä ovat yksilölle tärkeitä asioita.

Haastatteluaineisto koostuu kahdesta ryhmähaastattelusta. Tutkielman aihe on lähtöisin KRIS ry:n Irti Rikollisesta elämäntavasta- muutosohjelmasta, jonka kautta myös haastattelujoukko on kerätty. Ajatus tämän tutkimustehtävän valitsemisesta syntyi käytyäni syventävien opintojen kurssin asiakkaan ja työntekijän asemasta rikosseuraamusalalla. Kun kurssille osallistumisen jälkeen tarjoutui mahdollisuus kirjoittaa tutkielma muutosohjelman aihepiireistä, ilmoitin olevani tästä kiinnostunut. Aihepiiri ei ollut itselleni entuudestaan kovin tuttu, mutta se herätti hyvin nopeasti mielenkiintoni.

Aineiston keräämisen sekä litteroinnin jälkeen koin haastavana sen, mistä ja miten lähteä kerätyn aineiston kanssa liikkeelle. Tavoitteena oli saada tuloksissa näkymään kertomuksen näkökulma sekä toisaalta tuoda esille muutosprosessia rikoksenteijästä entiseksi rikoksenteijäksi. Lopulta päädyin tuloksissa tarkastelemaan ensin muutosprosessia rikosten aloittamisesta niistä irtautumiseen ja toiseksi muutosta irtautujasta entiseksi rikoksenteijäksi. Arvoja tarkastelin loppujen lopuksi erillisessä luvussa.

Tutkielman tulosten tulkinnessa on olennaista huomioida, että aineisto on kerätty ryhmähaastattelussa. Mikäli aineisto olisi kerätty yksilöhaastattelussa, olisi aineistosta saattanut tulla jokseenkin erilainen. Ryhmähaastattelussa haastateltavat jakoivat paljon yhteisiä kokemuksia ja kommentoivat tai täydensivät toisten osallistujien vastauksia. Yksilöhaastatteluissa eivät jotkut asiat tai kokemukset olisi välttämättä tulleet samalla tavalla mieleen ja sitä kautta kerrotuksi. Yhteiset kokemukset herättivät keskustelua ja toivat siten

haastatteluun enemmän monipuolisuutta. Tämän lisäksi tuloksissa on tärkeää huomioida se, että haastateltavien joukko oli käynyt muutosohjelman läpi. Haastateltavat olivat jo olleet sen aikaa pois rikollisesta elämästä, että kykenivät kuvailemaan muutoksia identiteettissään ja arvoissaan menneisyydestä nykyhetkeen. Mikäli haastateltavien joukko olisi koostunut muutosohjelmaa suorittavista tai sitä vasta aloittavista, olisi tämäkin tuottanut todennäköisesti hieman erilaisen aineiston erityisesti muutospuheen osalta, jos rikollisesta elämästä ei olisi vielä kulunut paljon aikaa.

Haastateltavien omaa identiteettiä koskevissa muutostarinoita rikollisen minän identiteetistä nykyiseen entisen rikoksenteijän identiteettiin kuvasi prosessimaisuus, omalla polulla kohti omia päämääriä, arvoja sekä tavoitteita kulkeminen. Kertomuksissa nousi esille tyytyväisyys nykyiseen elämään, mutta toisaalta joidenkin kohdalla oman paikan sekä hyväksytyksi tulemisen kokemuksen löytäminen ympäröivissä yhteisössä ja yhteiskunnassa oli vielä muutosvaiheessa. Naisten kertomuksissa nousi esille, kuinka omaa identiteettiä saatettiin edelleen verrata ”normaalin ihmisen” identiteettiin. Aineiston perusteella normaali määrittyi rikoksettomuudeksi, päihdeettömyydeksi sekä tiettyjen arvojen, kuten kodin, perheen ja tietynlaisen yhteiskunnallisen aseman sekä osallisuuden omistamiseksi ja niiden mukaisesti elämiseksi.

Aineiston perusteella voidaan todeta, että irtautuminen rikollisesta elämäntavasta edellyttää muutosta ulkoisissa ja sisäisissä tekijöissä. Keskeisenä ulkoisena tekijänä identiteetin ja arvojen muutoksen kannalta näyttäytyivät irtautuminen rikos- ja päihdemyönteisestä verkostosta sekä oman rauhan ja turvallisuuden löytäminen omassa kodissa. Sisäisistä muutoksista, jotka olen hahmottanut tutkielmassa yksilössä itsessään tapahtuvia muutoksiksi omien tekojen ja menneisyyden hyväksyminen sekä mahdollisuus itsensä arvostamiseen, nousivat keskeisiksi tekijöiksi. Myös tarve muutokseen ja rikollisesta elämäntavasta irtautumiseen näytti saavan vaikutteita molemmista tekijöistä. Oman ystävä- ja tuttavapiiriin mennessä huonompaan kuntoon esimerkiksi huumeidenkäytön seurauksena, tai toisaalta omien läheisten ihmisten satuttaminen oli osalla haasteltavista herättävä asia, joka sai aikaan haluamaan muutosta omaan elämään. Tässä kohtaa usein havaittiin, että myös omassa toiminnassa ja ajattelumallissa tarvitaan muutosta, joka motivoi hakeutumaan avun ja tuen piiriin.

Jos päihheet, väkivalta sekä rikollinen elämäntapa ovat muodostaneet raamit lapsuuden ja nuoruuden kokemuksille, on mielestäni selkeää, miksi turvallinen ympäristö ja mahdollisuus luottaa ihmisiin muodostuvat tärkeiksi ja tavoiteltaviksi arvoiksi rikollisesta elämäntavasta irtautumisen jälkeen. Lisäksi esimerkiksi asunnolla on sen arvomäärittelyn lisäksi keskeinen asema yhteisöön ja yhteiskuntaan liittymiseksi rikollisen elämän ja vankilasta vapautumisen jälkeen (esim. Salovaara 2019 & Granfelt 2015). Aineistossa omaa asuntoa ja kotia kuvattiinkin omaksi turvapaikaksi, jossa oven takana ei käy jatkuvasti ihmisiä ”nakuttelemassa postilaatikkoon”, vaan on mahdollista tehdä rajanveto ketä pyytää omaan kotiin. Arvot näyttäytyvät aineistossa erityisesti päämäärinä, joista osa oli jo saavutettuina. Lisäksi arvot jäsentyivät tavoitteina itselleen sekä omalle elämälle.

Salovaara (2019, 53) puhuu rikostaustaisten naisten siirtymiä tarkastelevassa väitöskirjassaan liittymisprosesseista, joilla tarkoitetaan kehityskulkua yksilön ajautumisesta rikos- ja päihdeverkostoihin sekä toisaalta näistä irtautumista onnistumisineen ja epäonnistumisineen. Omassa tutkimuksessa olen siirtymien sijaan käyttänyt muutoksen termiä, jonka näen asettuvan hyvinkin lähelle Salovaaran ajatuksia siirtymis- ja liittymisprosesseista. Muutos ei tässä tutkielmassa ole tarkoittanut lineaarisesti etenevää muutosta, vaan muutoksen olen hahmottanut monisuuntaiseksi prosessiksi, jonka sisälle mahtuu myös epävarmuutta sekä retkahduksia. Esimerkiksi haastattelussa yksi naisista kertoi omasta retkahduksestaan päihteisiin vankilasta vapautumisen jälkeen, mutta oli sittemmin päässyt kuntoutukseen ja nyt itsevarmuus omaa onnistumista kohtaan oli kasvanut.

Siitä huolimatta, että tutkielmani tarkoituksena oli tarkastella identiteetissä tapahtuvia muutoksia, en pysty sen pohjalta vastaamaan siihen mitä tai ketä haastateltavat ovat ja millaista heidän elämänsä on ollut rikollisen elämäntavan aikaan ja millaista se on nyt. Tutkielmassa kiinnostukseni kohdistui siihen, miten haasteltava kuvailivat näitä muutoksia, minkä vuoksi kiinnitin huomiota erityisesti siihen, millä tavalla juoni rakentui kertomuksissa ja millaisia merkityksiä haasteltavat antoivat näille erilaisille tapahtumasarjoille ja muutoksille omassa elämässään. Mäki (2017, 48) toteaa että identiteettien rakentamisella on liitoksia valtaan, mikä herättää kysymyksen siitä, ketkä saavat ylipäättänsä mahdollisuuden rakentaa itselleen mitään identiteettiä.

Halusin tutkielmassa tuoda esille erityisesti rikostaustaisten naisten äänen, sillä kuten tutkielman alussa totesin, on miehiin verrattuna rikostaustaisista naisista tehty vähemmän

tutkimusta, ja lisäksi naiset edustavat vähemmistöä rikosseuraamusalan kentällä. Omassa tutkielmassani nousi esille samankaltaisia teemoja kuin Salovaaran (2019) tutkimuksen rikostaustaisten naisten yhteisöstä erottamiseen ja siihen takaisinliittämisen elämäkertomuksissa koskien naisten asemaa, väkivaltaa sekä päihteidenkäyttöä.

Naisen asema rikos- ja päihdemaailmassa ei noussut kaikkien haastateltavien kertomuksissa esille, mutta jälkikäteen ymmärsin, että nais erityyisen näkökulman olisi voinut ottaa enemmän huomioon haastattelukysymyksiä suunnitellessa. Tutkielman kannalta nais erityyinen näkökulma olisi tuonut aineistoon enemmän nimenomaan *nainen rikostekijänä- identiteetin* sekä *nainen entisenä rikostekijänä- identiteetin* erityispiirteitä ja niitä koskevia muutoksia. Esimerkiksi Salovaaran (2019, 124, 127) väitöskirjan tutkimukseen osallistuneet naiset toivat esille, että rikos- ja päihdemaailmassa naiseuden tunnistamattomuus ei tarjonnut riittävästi mahdollisuuksia omien kulttuuristen toimintaperiaatteiden sekä sukupuolen toteuttamiseen ja oman toiminnan mahdollisuudet näyttäytyivät rajallisilta. Tämä nostaa esille naisten ja miesten eriarvoista asemaa rikosmaailmassa, ja siten vahvistaa myös oman tutkielmani tuloksia.

Tutkielman tekemisen aikana mielenkiintoni heräsi naisten asemaan rikosseuraamusosalalla sekä rikostaustaisia naisia yhdistäviin tekijöihin. Kiinnostukseni heräsi etenkin rikostaustaisen naisten perhesuhteisiin sekä lapsuuden kasvuolosuhteisiin. Salovaara (2019, 35) toteaa, että tutkimusta rikostaustaisten naisten perhe- ja lähisuhteista on tehty vähän. Tutkielmaa kirjoittaessa löysin aiheesta muutamia mielenkiintoisia tutkimuksia. Tutkielman kirjoittamisen aikana mielenkiintoni heräsi myös feminististä kriminologiaa kohden, joka oli itselleni tutkimusalana suhteellisen uusi.

Äitiys ja siihen liittyvät identiteetit eivät nousseet merkittävästi esille tämän tutkielman aineistossa. Haastatteluissa yksi haastateltava toi esille, että rikollisuudesta irtautumisen myötä näki lastaan säännöllisesti ja muutenkin saanut perheen kanssa välit kuntoon. Salovaara (2019, 35, 119) toteaa että äitiyden status on yhteiskunnassa yleisesti korkeasti arvostettu asema, jonka kautta on mahdollista saavuttaa sosiaalista hyväksyntää, ja rikostaustaisille naisille äitiyden arvo voi olla keino tulla kohdatuksi täysvaltaisena yksilönä yhteisössä. Jatkotutkimusta ajatellen olisikin mielenkiintoista tutkia äitiyteen liittyvien identiteettien sekä entisen rikostekijän identiteetin suhdetta toisiinsa.

Tutkielman tavoitteena on ollut tuoda esille haastateltavien kertomuksia heidän omasta näkökulmastaan ja elämäntarinastaan tarkasteltuna. Tutkielman lopuksi palaan Salovaaran (2019, 16) ajatukseen siitä kuinka sitäkin tärkeämpää, että rikostaustaisten naisten elämäntilanteista tehdään tutkimusta tuomalla esille heidän äänensä, on se, että näillä kertomuksilla ja elämäntarinoilla on kuulijoita niitä vastaanottamassa. Tämä jääköön myös tämän tutkielman yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi.

LÄHTEET

Andrews, Donald A., Zinger, Ivan & Hoge, Robert. D, Bonta, James, Gendreau, Paul & Cullen, Francis (1990) Does correctional treatment work? a clinically relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology* 28., 369- 404.

Bachman, Ronet, Kerrison, Erin, Paternoster, Raymond, O'Connell, Daniel & Smith, Lionel (2016) Desistance for a long-term drug-involved sample of adult offenders. The Importance of Identity Transformation. *Criminal Justice and Behavior* 43 (2), 164-183.

Brinthaup, Thomas. M & Scheier, Lawrence. M (2022) Self, Identity, and negative youth adaptation: Introduction to the special issue. *Self and Identity* 21 (1). 1-14.

Bucholtz, Mary (2000) "The Politics of Transcription." *Journal of pragmatics* 32.10 (2000): 1439–1465.

Campbell, Anne, Steven Muncer, and Daniel Bibel (2001) "Women and Crime An Evolutionary Approach." *Aggression and violent behavior* 6.5: 481–497.

Crocker, Jennifer & Canevello, Amy (2008) Creating and Undermining Social Support in Communal Relationships: The Role of Compassionate and Self-image Goals. *Journal of Personality and Social Psychology* 95 (3). 555-575.

Farrall, Stephen (2005). On the existential aspects of desistance from crime. *Symbolic Interaction*, 28(3), 367–386.

Forrest, Walter & Hay, Carter (2011) Life-course transitions, self-control, and desistance from crime. *Criminology & Criminal Justice*. 11 (5) 487–513.

Goffman, Erving (1966) *The management of spoiled identity. haviour in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings*. New York: The Free Press.

Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*, Tampereen yliopisto.

Granfelt, Riitta (2007) ”Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa”: Tutkimus naisvankien kuntoutuksesta Vanajan vankilassa. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto.

Granfelt, Riitta (2013) Asumissosiaalityö rikosseuraamusalalla. Teoksessa Hyväri, Susanna & Kainulainen, Sakari (toim.) Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin. Diakonia ammattikorkeakoulun julkaisuja A tutkimuksia 39 Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. 209–227.

Granfelt, Riitta (2014) Asunto vai rikoksettomuus ensin? Teoksessa Lindeborg, Henrik, Suonio, Mari & Lassila, Tytti (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014. 255–274.

Granfelt, Riitta (2015) Asumissosiaalinen työ: kotiin ja rikollisuudesta irti. Y-säätiö. Y-säätiön julkaisuja 2015.

Granfelt, Riitta (2017) Vankeuden värittämä haastattelu. Teoksessa Hyvärinen, Matti, Nikander, Pirjo & Ruusuvoori, Johanna (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino. 327–343.

Hall, Stuart (1999) Identiteetti. Lehtonen, Mikko & Herkman, Juha (toim.) Tampere: Vastapaino.

Hautala, Sanna & Kaarikka, Olli (2018) Vankilasta vapautuminen sosiaalisen kuntoutuksen haasteena. Teoksessa Lindh, Jari, Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.) Sosiaalinen kuntoutuksessa. Lapland University Press. 318–344.

Irti rikollisesta elämäntavasta hankkeen www-sivut. <https://irtirikollisuudesta.fi/irti-rikollisesta-elamantavasta-hanke/>. Viitattu 19.4.2022.

Kaasila, Raimo (2008) Eri lähestymistapojen integroituminen narratiivisessa analyysissä. Teoksessa Kaasila, Raimo, Rajala, Raimo & Nurmi Kari. E (toim.) Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä. Tampere: Juvenes. 41–67.

Kananoja, Aulikki, Lähteinen, Martti ja Marjamäki, Pirjo (2011) Sosiaalityön käsikirja.

Karjalainen, Jouko (2014) Vapaus on suuri vankila? Teoksessa Lindström, Janika & Kumlander, Kimmo (toim.) Auttamista, vaikuttamista, asiantuntemusta. Järjestöjen monet roolit kriminaalityössä. Humanistinen ammattikorkeakoulu, 35–47.

Karsikas, Vuokko (2005) Selvinpään olosta tulee hyvä fiilis. Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2005.

Karsikas, Vuokko (2014a) Järjestöjen monenlaiset roolit vankien tukemisessa. Teoksessa Lindström, Janika & Kumlander, Kimmo (toim.) Auttamista, vaikuttamista, asiantuntemusta. Järjestöjen monet roolit kriminaalityössä. Humanistinen ammattikorkeakoulu, 15–34.

Karsikas, Vuokko (2014b) Polku vapauteen- Psykososiaalisen työn rooli ja kehittyminen vankeinhoidon yhteiskunnallisessa tehtävässä. Teoksessa Lindeborg, Henrik, Suonio, Mari & Lassila, Tytti (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014, 91–112.

Kavanagh, Laura & Boriril, Jo (2013) Exploring the experiences of ex-offender mentors. *Probation Journal* 60 (4), 400-414.

King, Sam (2013) Early Desistance narratives: A qualitative analysis of probationers' transitions towards desistance. *Punishment & Society* 15 (2) 147–165.

Kippula- Pääkkönen, Anu (2018) Vertaistuen hyödyt ja haasteet kuntoutuksessa. Teoksessa Lindh, Jari, Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.) Sosiaalinen kuntoutuksessa. Lapland University Press. 174–191.

Kivivuori, Janne (2013) Rikollisuuden syyt. Helsinki: Nemo.

Kivivuori, Janne, Aaltonen, Mikko, Näsi, Matti, Suonpää, Karoliina & Danielsson, Petri (2018) Kriminologia. Rikollisuus ja kontrolli muuttuvassa yhteiskunnassa. Helsinki: Gaudeamus

Kolttola, Ilari (2021), Rikollisuustilanne 2020: Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. Katsauksia, Nro 49/2021. Helsingin yliopisto, kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Helsinki

Kriminaalihuollon tukisäätiö (2022). <https://www.krits.fi/naiset-nakyviksi/>. Viitattu 19.12.2022.

Kujala, Virpi & Hiltunen, Tarja (2020) Minä kasvan- naisen kasvu ja riippuvuuksista toipuminen. Ohjaajan opas. Sininauhaliitto.

Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino

Kuula, Arja & Tiitinen, Sanni (2010) Eettiset kysymykset ja haastattelujen jatkokäyttö. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen Matti (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 446–461.

Kuusela, Pekka (2006) Realismi ja sosiaalisen identiteetin episteeminen status. Teoksessa Rautio, Pertti & Saastamoinen, Mikko (toim.) Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma. Tampere: Juvenes, 34–54.

Käpylä, Joni (1999) Rinnallakulkija. Kalttereista kaveruuteen- vangin tukihenkilön käsikirja. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 6/1999. 45–54.

Kääriäinen, Juha (2016) Suomalaisten rangaistusasetteet. Yhteiskuntapolitiikka 81(6). 619–631.

Laine, Matti (2014) Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 1/2007. Tietosanoma Oy.

Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko (2005) Rikollisuus ja kriminologia. Tampere: Vastapaino.

Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2008) Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäkokemusten tutkimisessa. Teoksessa Kaasila, Raimo, Rajala, Raimo & Nurmi Kari. E (toim.) Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä. Tampere: Juvenes. 106–151.

Laitinen, Matti (2008) Organisatorisen muutosnarratiivin tuottaminen kertovan muutosselonteon menetelmän avulla. Teoksessa Kaasila, Raimo, Rajala, Raimo & Nurmi Kari. E (toim.) Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä. Tampere: Juvenes. 172–190.

Lattu, Emmi (2016) Naisten tekemä väkivalta. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampere: Juvenes.

Lindh, Jari, Härkäpää, Kristiina & Kostamo- Pääkkö Kaisa. Johdatus sosiaaliseen kuntoutuksessa. Teoksessa Lindh, Jari, Härkäpää, Kristiina & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (toim.) Sosiaalinen kuntoutuksessa. Lapland University Press. 7–15.

Lindström, Janika & Kumlander, Kimmo (2014) Auttamista, vaikuttamista, asiantuntemusta. Järjestöjen monet roolit kriminaalituossa. Humanistinen ammattikorkeakoulu.

Maruna, Shadd (2001) How Ex-convicts Reform and Rebuild Their Lives. Washington DC. American Psychological Association.

Maruna, Shadd & Farral Stephen (2004) Desistance from a crime: a theoretical reformulation. *KolnerZeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 43: 171–194.

Mäki, Jenni (2017) Leimattuja, lainsuojattomia ja tulevaisuuden rakentajia. Tarinoita rikosseuraamustaustaisten asunnottomuudesta ja asumisesta. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 1/2017. Rikosseuraamuslaitos.

Nikander, Pirjo (2010) Laadullisen aineiston litterointi, kääntäminen ja validiteetti. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen Matti (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 432–445.

Nugent, Brieger & Schinkel, Marguerite (2016). The pains of desistance. *Criminology & Criminal Justice*, 16(5), 568–584. <https://doi.org/10.1177/1748895816634812>

Paananen, Soile (2008) Saksalainen elämäkertametodologia oppimisen tutkimuksessa. Teoksessa Kaasila, Raimo, Rajala, Raimo & Nurmi Kari. E (toim.) Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä. Tampere: Juvenes. 19–40.

Paternoster, Ray & Bushway, Shawn (2009) ”Desistance and the “Feared Self”: Toward an Identity Theory of Criminal Desistance “The Journal of Criminal Law & Criminology 99 (4). 1103-56.

Penner, Louis. A, Dovidio, John. F, Piliavin, Jane A. & Scroeder, David. A (2005) Prosocial Behavior: Multilevel Perspectives. Annual review of psychology 56 (1). 365-392.

Pietilä, Ilkka (2017) Ryhmäkeskustelu. Teoksessa Hyvärinen, Matti, Nikander, Pirjo & Ruusuvoori, Johanna (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino

Pirkanen, Henna (2006) Ruumiillistuvat sukupuoli- identiteetit pelissä. Teoksessa Rautio, Pertti & Saastamoinen, Mikko (toim.9 Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma. Tampere: Juvenes, 88–120.

Rantanen, Teemu & Toikko, Timo (2014) Näyttöön perustuva käytäntö: suomalaisen rikosseuraamusalan keskustelun ja sosiaalityö keskustelun vertailua. Teoksessa Lindeborg, Henrik, Suonio, Mari & Lassila, Tytti (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014, 113–135.

Rautiainen, Markku & Halonen, Terhi (2018) Taitava- koti konsepti. Järjestölähtöistä ohjausta ja neuvontaa arjenhallinnan vahvistamiseksi. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2018.

Rautio, Pertti (2006) Historiallista johdattelua minä- ja identiteettitutkimukseen. Teoksessa Rautio, Pertti & Saastamoinen, Mikko (toim.9 Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma. Tampere: Juvenes, 9–22.

Rikosseuraamuslaitos (2014) Yhteistyössä rikoksettomaan elämään hanke. Lainrikkoisuus eri sektoreiden toiminnassa. Arvioiva kartoitus Hämeenlinnassa, Lahdessa ja Tampereella. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 4/2004.

Rikoksantorjuntavirasto. Rikollisuus Suomessa. <https://rikoksantorjunta.fi/rikollisuus-suomessa>. Viitattu 15.6.2022.

Rikosseuraamuslaitos (2021) Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2021.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula Liisa (2005) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino. 185–201.

Salo, Ulla-Maija (2008) Keskustelu, kertomukset ja performatiivisuus. Teoksessa Kaasila, Raimo, Rajala, Raimo & Nurmi Kari. E (toim.) Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä. Tampere: Juvenes. 68–105.

Salovaara, Ulla (2019) Rikoksista tuomitut naiset. Yhteisöstä erottaminen ja takaisinliittymisen mahdollisuudet. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus Acta Poenologica 1/2019. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.

Sampson, Robert. J. & Laub, John. H. (2003) Life-course desisters? Trajectories of crime among delinquent boys allowed to age 70. *Criminology* (Beverly Hills), 41(3), 555–592.

Suoninen, Eero (2016) Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila Kirsi & Suoninen Eero (2016) Teoriat, peruskäsitteet ja käytäntö. Tampere: Vastapaino. 186–200.

Suonio, Mari (2014) Sosiaalityö ja penologia- sosiaalityö rangaistusteoreettisessa ajattelussa. Teoksessa Lindeborg, Henrik, Suonio, Mari & Lassila, Tytti (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014.73–87.

Lindeborg, Henrik, Suonio, Mari & Lassila, Tytti (2014). Teoksessa Lindeborg, Henrik, Suonio, Mari & Lassila, Tytti (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014.

Stewart, David W, Shamdasani Prem N, Rook, Dennis W (2009) Group Depth Interviews: Focus Group Research. Teoksessa Bickman, Leonard & Rog, Debra J. (toim.) The Sage Handbook of Applied Social Research Methods 2nd edition. SAGE, 589–618.

Tammi-Moilanen, Kaisa (2020) Naisvankiselvitys. Selvitys naisvankien olosuhteista, toiminnoista ja turvallisuudesta. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2020. Rikosseuraamuslaitos.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi

Tuomivaara, Timo (2005) Kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen tutkimus. Tieteellisen tutkimuksen perusteet. <https://www.mv.helsinki.fi/home/ttuomiva/Y125luku6.pdf>. Viitattu 4.10.2022.

Tyni, Sasu (2015) Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita. Akateeminen väitöskirja. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2015 / Itä-Suomen yliopisto.

Tyni, Sasu (2020). Vankien uusintarikollisuus vuosina 2000–2012 ja vankeuslain kokonaisuudistuksen uusintarikollisuusvaikutukset. *Oikeus*, 49(1), 47–73.

Tyni, Sasu & Aaltonen, Mikko (2021) Vankeusaikaisten kuntoutusohjelmien vaikutusarvioinnit ja arvioitavuus. *Kriminologia*, 1(1), 39–59.

Törrönen, Jukka (2010) Identiteettien ja subjektiasemien analyysi haastatteluaineistossa. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen Matti (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 180–211.

Vankeuslaki (23.5.2005/767) Finlex

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=vankeuslaki>. Viitattu 22.04.2022.

Valkama, Timo (2014) KRIS= Kriminellas Revansch I Samhället. Teoksessa Lindström, Janika & Kumlander, Kimmo (toim.) Auttamista, vaikuttamista, asiantuntemusta. Järjestöjen monet roolit kriminaalityössä. Humanistinen ammattikorkeakoulu, 85–104.

Valtonen, Anu (2005) Ryhmäkeskustelut- millainen metodi? Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino. 185–201.

Varonen, Tiina (2014) Vertaistoimintaa Vanajan vankilassa. Teoksessa Lindström, Janika & Kumlander, Kimmo (toim.) Auttamista, vaikuttamista, asiantuntemusta. Järjestöjen monet roolit kriminaalityössä. Humanistinen ammattikorkeakoulu, 149–157

Väyrynen, Sanna (2007) Usvametsän neidot. Tutkimus nuorten naisten elämästä huume kuvioissa. Akateeminen väitöskirja. Lapin yliopisto.

Väyrynen, Sanna, Ronkainen, Suvi, Silen, Marianne, Keränen, Anne & Tyni, Sasu (2014) Move! - ohjelman vaikuttavuutta arvioimaan. Muutokseen motivointi ja väkivaltaisuuden muutos. Arviointitutkimus Move! – ohjelman vaikuttavuudesta. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 2/2014. Rikosseuraamuslaitos

Weaver, Beth (2012) The Relational context of Desistance. Some Implications and Opportunities for Social Policy. *Social Policy and Administration* 46 (4) 395- 412.

Wesely, Jennifer, K (2022) The body, The Self: How Women Ex-Offenders in a Re-Entry Program Negotiate Gendered, Embodied Identities and the Implications for Desistance. *Sociological Inquiry* 92 (1) 943–966.

Wolfgang, Bilsky, Borg, Ingwrer & Hermann, Dieter (2022) Utilizing personal values to explain people's attitudes towards legal norms. *European Journal of Criminology*. 19 (4) SAGE, 632-652.

Woodyatt, Lydia, Wenzel, Michael & Ferber, Matthew (2017) Two pathways to self-forgiveness: A hedonic path via self-compassion and a eudaimonic path via the reaffirmation of violated values. *British Journal of Social Psychology* 56, 515-536.

LIITTEET

Liite 1: Tutkielman saatekirje

Hei,

Opiskelen sosiaalityötä Tampereen yliopistossa, ja olen tekemässä pro gradu- tutkielmaa, jossa minulla on suunnitelmana käyttää aineistona *Irti rikollisesta elämäntavasta*- muutosohjelmaan osallistuneita henkilöitä. Tutkielmassani olen kiinnostunut identiteetin ja arvojen rakentumisesta rikollisesta elämäntavasta irtautumisen jälkeen. Tutkimus tulee perustumaan haastatteluun, jonka aion toteuttaa ryhmähaastatteluna. Tutkielmassa olen kiinnostunut haastateltavien omista kokemuksista, ajatuksista sekä kertomuksista aihepiiriin liittyen.

Identiteettiin ja arvoihin liittyvät kysymykset ovat koko sosiaalityön opintojeni aikana olleet keskeisenä mielenkiinnon kohteena ja viime syksynä mielenkiintoni rikosseuraamusalaa sekä sen eri ilmiöitä kohtaan myös laajeni. Tutkielman myötä haluan tuoda esille *Irti rikollisesta elämäntavasta*- muutosohjelmaan osallistuneiden identiteetin ja arvojen rakentumista rikollisuudesta irtautumisen jälkeen. Tutkielmassa tulen teoreettisella tasolla lisäksi tarkastelemaan rikollisuutta Suomessa, riskitekijöiden ja toisaalta rikollisuudesta irtautumisen näkökulmasta, sekä identiteetin ja arvojen rakentumista, jotka tulevat olemaan haastattelun keskipisteenä.

Haastatteluun osallistumisen edellytyksenä on se, osallistujan tulee olla vähintään 18- vuotias ja hän on käynyt läpi *Irti rikollisesta elämäntavasta*- muutosohjelman. Haastattelu tallennetaan ja se tulee olemaan täysin luottamuksellinen. Haastatteluaineisto tullaan hävittämään tutkielman valmistumisen jälkeen. Valmiissa tutkielmassa ei tule näkymään tietoja (esimerkiksi nimi, ikä, asuinpaikka) josta sinut voitaisiin tunnistaa. Vastaan mielelläni lisäkysymyksiin haastatteluun tai tutkielman toteuttamiseen liittyen.

Haastattelu tullaan järjestämään KRIS ry:n tiloissa elo-syyskuun aikana.

Ystävällisin terveisin,

Milla Berg

Tampereen Ylipisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Liite 2: Haastattelurunko

Teemahaastattelun kysymykset

Esittely

- Kertoisitko itsestäsi lyhyesti?

Aika ennen rikollista elämäntapaa

- Kertoisitko lapsuudestasi/nuoruudestasi lyhyesti?

Rikollinen minä

- Milloin rikollinen elämäntapasi alkoi?
- Miten kuvailisit rikollista minääsi?
- Millaista elämäsi oli silloin, kuin teit rikoksia?
- Millaiset päämäärät ohjasivat sinua silloin kuin teit rikoksia?

Rikollisuudesta irtautuminen

- Mikä sai sinut haluamaan pois rikollisesta toiminnasta/ rikollisuudesta?
- Millaisia tunteita rikollisuudesta irtautumisesta herätti?
- Jouduitko perustelemaan muille tekemääsi valintaa rikollisuudesta irtautumisesta?

Muutosohjelma

- Mikä sai sinut hakeutumaan Irti rikollisesta elämäntavasta muutosohjelmaan?
- Millaisia ajatuksia/tunteita oman rikostaustan ja menneisyyden läpikäyminen muutosohjelman aikana sinussa herätti?
- Miten koet muutosohjelman vaikuttaneen identiteettiisi? Entä arvoihin?

Nykyinen minä

- Miten kuvailisit elämääsi tällä hetkellä?
- Mitkä ovat mielestäsi merkittävimmät muutokset minäkuvassasi rikollisuudesta irtautumisen jälkeen?
- Mitkä asiat ovat sinulle tärkeitä tällä hetkellä?

Arvot

- Mitkä ovat sinun elämäsi keskeiset arvot tällä hetkellä?
- Mitkä ovat keskeisimmät muutokset, joita olet huomannut omissa arvoissasi sekä elämäkatsomuksessasi rikollisuudesta irtautumisen jälkeen?
- Millaiset päämäärät ohjaavat tällä hetkellä sinua?

Lopuksi

Onko sinulla jotakin muuta mitä haluaisit tuoda haastattelussa esille liittyen tutkielman aiheeseen?